

KENTSEL HAYATTAKİ ALEVİLERİN KİMLİK REPERTUVARINA SOSYAL PSİKOLOJİK BİR BAKIŞ: ETNİK KİMLİK, ANA DİLİ VE İÇ-GRUP TEMSİLLERİNİN BENLİK SINIFLANDIRMASINDAKİ ROLÜ

A Social Psychological Perspective on the Identity Repertory of Alevi in the Urban Life: The Role of Ethnic Identity, Mother Tongue, and In-Group Representations in the Self-Categorization

Eine sozialpsychologische Perspektive auf das Identitätsrepertoire von Aleviten im städtischen Leben: Die Rolle von ethnischer Identität, Muttersprache und In-Group-Repräsentationen bei der Selbstkategorisierung

Sercan KARLIDAĞ *

M. Ersin KUŞDİL **

ÖZ

“Aleviliğe” ilişkin akademik çalışmalardaki artan ivmeye rağmen, Aleviliğin taşıyıcısı ve Aleviliği şekillendiren sosyal özneler olarak “Aleviler” ile ilgili sosyal bilimsel çalışmalar sınırlı gözükmektedir. Bu sınırlılığa karşı bir çözüm arayışı olarak “sosyal psikolojik bakış açısıyla” Alevilerin kendilerini tanımlama ve kimlik inşa süreçlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu incelemede, Aleviler/Aleviliğin inanç-teozofisi ve sosyo-tarihsel özgünlüğü olarak addedilen “insanlık” nosyonu bir kolektif kimlik inşası örneği olarak özel bir konumda yer almıştır. Literatürde kentleşme ve modernleşmenin Aleviliği dışarıklık deneyimlenen bir olgu olmaya götürdüğü değerlendirilmektedir. Buna göre, kentsel hayattaki

* Arş. Gör., Altınbaş Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, karlidagsercan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7160-1602.

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, mekusdil@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3005-9009.

Alevi öznenin, insanlık nosyonuyla kurduğu bağ ve kimlik repertuarının “etnik kimlik”, “ana dili” ve “iç-gruba yönelik sosyal temsiller” açısından incelenmesi, bu araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Çalışma dahilindeki anket uygulaması, 64’ü kadın, 142 Alevi katılımcıyla (Ort._{yaş} = 37.4) İstanbul ve İzmir kentlerinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi, betimsel analizler, kappa, ki-kare ve tek-yönlü varyans analizleri ile incelenmiştir. Bulgulara göre, katılımcıların beyan ettikleri kimlik ifadelerinin/unsurlarının ($f = 1136$) %9.6’sını, insanlık kolektif kimlik kategorisi kullanımına dayalı üst-soyutluk düzeyinde kimlik unsuru oluşturmaktadır. Katılımcılar arasında insanlık kolektif kimliği, grup kimliği ve kişisel/ilişkisel kimlik kullanım sıklıklarının etnik kimliğe ve ana diline bağlı olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların iç-gruplarına yönelik sosyal temsillerinde beş kategori açığa çıkmıştır: (1) İnsanlık Kimliği ve Etik Duruşları ile Aleviler, (2) Sosyo-Kültürel Sermaye ve Nitelikleri ile Aleviler, (3) Toplumsal Statüleri ve Politik Angajmanları ile Aleviler, (4) Treytleri ile Aleviler, (5) İnanca Dayalı Kültürel Grup Olarak Aleviler. Sonuçlar, etnik kimlik ve ana dilinin Alevi kimliğini çalışırken dikkate alınması gereken faktörler olduğunu ve iç-grup temsillerinin kimlik sürecinin içeriğini anlamada önemli katkılar sunabileceğini göstermektedir. Makalenin son bölümünde, söz konusu bulgular sosyal kimlik ve sosyal temsiller ekollerine dayanarak sosyal psikolojik açıdan ve ilişkili sosyal bilim disiplinlerine atıfla tartışılmış, yanı sıra araştırmanın sınır(lılık)ları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alevi Kimliği, Benlik Sınıflandırması, İnsanlık Nosyonu, Etnik Kimlik, Ana Dili, Sosyal Kimlik, Sosyal Temsiller.

ABSTRACT

Despite the increasing acceleration in academic studies on “Alevism”, social scientific studies on “Alevis”, as the holder of Alevism and the social subjects shaping Alevism, seem to be limited. It is aimed to study the identity definition and identity construction processes of Alevis within a “social psychological perspective”, as a solution-seeking against this limitation. In this study, the notion of “humanity”, which is considered as the belief-theosophy and socio-history related authenticity of Alevis/Alevism, took a valuable position as an example of collective identity construction. In the literature, it is evaluated that urbanization and modernization led Alevism to be a phenomenon experienced externally. Accordingly, to study of humanity notion and identity repertory of the Alevi subject in urban life in terms of “ethnic identity”, “mother tongue” and “social representations towards in-group” constitutes this research’s scope. The survey within the study was conducted in Istanbul and Izmir with 142 Alevi participants ($M_{age} = 37.4$ and 64 of them were women). The obtained data were analyzed by content analysis, descriptive analysis, kappa analysis, chi-square analysis, and one-way ANOVA. According to the findings, 9.6% of the identity statements/elements ($f = 1136$) that were declared by the participants consist of identity elements at the superordinate abstraction level of self-categorization that based on the usage of the collective identity category of humanity. In terms of statistical significance, the frequencies of humanity collective identity, group identity, and personal/relational identity among the participants are dependent on ethnic identity and mother tongue. Five categories revealed in social representations towards in-group: (1) Alevis with regards to Humanity Identity and Ethical Stances, (2) Alevis with regards to Socio-Cultural Capital and Features, (3) Social Status and Political Engagements of Alevis, (4) Traits of Alevis, (5) Alevis as Faith-based Cultural Group. The results showed that ethnic identity and mother tongue are the factors to be considered when studying the Alevi identity, and in-group representations can make important contributions to understand the content of the identity process. In the last part of the paper, the findings at issue were discussed in terms of social identity and social representations approaches according to social psychological standpoint, and with referring to related social science disciplines; in addition to this, the scope/limitations of the present study were assessed.

Keywords: Alevi identity, self-categorization, humanity notion, ethnic identity, mother tongue, social identity, social representations.

ZUSAMMENFASSUNG

Trotz der zunehmenden Beschleunigung im Bereich akademischer Studien zum "Alevitentum" scheint die Anzahl sozialwissenschaftlicher Studien über "Aleviten" als Träger des Alevitentums und als die sozialen Subjekte, die das Alevitentum gestalten, bislang eher begrenzt. Um diesem Umstand entgegenzuwirken, wurde in dieser Studie angestrebt, die Prozesse der Identitätsdefinition und der Identitätsbildung von Aleviten aus einer "sozialpsychologischen Perspektive" zu untersuchen. Der Begriff "Menschheit", der als zentraler Begriffe des Glaubens/der Theosophie und sozialgeschichtliche Besonderheit der Aleviten/des Alevitentums betrachtet wird, nimmt in dieser Studie eine besondere Stellung als Beispiel kollektiver Identitätsbildung ein. Der einschlägigen Fachliteratur zufolge haben Urbanisierung und Modernisierung dazu geführt, dass das Alevitentum verstärkt von außen erlebt wird. Dementsprechend soll im Rahmen der vorliegenden Forschung eine Untersuchung des alevitischen Subjektes im städtischen Leben vorgenommen werden, die dieses auf sein Verhältnis zum Begriff der Menschheit und sein Identitätsrepertoire hinsichtlich "ethnischer Identität", "Muttersprache" und "sozialer Repräsentationen gegenüber der In-Group" durchleuchtet. Im Rahmen der Studie wurde in Istanbul und Izmir eine Befragung mit 142 alevitischen Teilnehmern (Altersdurchschnitt = 37,4) durchgeführt, unter denen sich 64 Frauen befanden. Die gewonnenen Daten wurden mittels Inhaltsanalyse, deskriptiver Analyse, Kappa-Analyse, Chi-Quadrat-Analyse und einfaktorieller Varianzanalyse ausgewertet. Demnach machen Identitätselemente aus der übergeordneten Abstraktionsebene, die auf Verwendung der kollektiven Identitätskategorie "Menschheit" basiert, 9,6% der von den Teilnehmern angegebenen Identitätsaussagen/-elemente ($f = 1136$) aus. Es konnte festgestellt werden, dass die Häufigkeiten der Verwendung der Kollektividentität Menschheit, der Gruppenidentität und der persönlichen/relationalen Identität bei den Teilnehmern von der ethnischen Identität und der Muttersprache abhängen. Bei den sozialen Repräsentationen gegenüber der In-Group traten fünf Kategorien hervor: Aleviten präsentierten sich selbst entlang (1) ihrer Identität Mensch und ihre ethische Haltung, (2) ihres soziokulturellen Kapitals und ihrer soziokulturellen Eigenschaften, (3) ihres sozialen Status und ihres politischen Engagements, (4) ihrer Eigenschaften, und (5) als glaubensbasierte Kulturgruppe. Die Ergebnisse zeigen, dass ethnische Identität und Muttersprache Faktoren sind, die es bei der Untersuchung der alevitischen Identität zu berücksichtigen gilt, und

dass In-Group-Repräsentationen wichtige Beiträge zum Verständnis des Inhalts des Identitätsbildungsprozesses leisten können. Im letzten Teil des Aufsatzes wurden die vorliegenden Ergebnisse auf der Grundlage von Ansätzen, die soziale Identität und soziale Repräsentation in den Vordergrund stellen, aus sozialpsychologischer Perspektive und unter Bezugnahme auf verwandte sozialwissenschaftliche Disziplinen diskutiert und die Grenzen der vorliegenden Studie erörtert.

Schlüsselwörter: Alevitische Identität, Selbstkategorisierung, Menschheitsbegriff, ethnische Identität, Muttersprache, soziale Identität, soziale Repräsentationen.

Giriş

Alevilik çeşitli sosyal bilim disiplinlerinde, özellikle inanç-teozofi mirası, tarihi, sosyo-kültürel içerimleri, toplumsal hareket olarak sosyo-politik dönüşümü, toplumsal kurumları ve diğer açılardan ele alınabilmektedir (örn., bk., S. Aydın, 2015; Ertan, 2017; Karamustafa, 2015; Mélikoff, 1993; Yalçınkaya, 1996). Bununla birlikte, Aleviliğin taşıyıcısı ve Aleviliği şekillendiren sosyal özneler olarak “Aleviler” ile ilgili sosyal bilimsel çalışmalar sınırlı gözükmektedir. Bu noktada araştırmacılar olarak iddiamız, geniş kuramsal ve metodolojik deposuyla, *sosyal psikoloji* alanının, bu sınırlılığı kapatmada başvurulacak bir disiplin olduğudur.

Araştırmada Alevilik değil, Aleviliğin öznesi olan ‘Alevilerin’ kimlik inşası ya da diğer bir ifadeyle ‘Alevi benlik sınıflandırması’ konu edilmektedir. Etnik kimlik, ana dili ve iç-gruba ilişkin paylaşılan temsillerin rolü Sosyal Kimlik ve Sosyal Temsiller Ekollerine dayanarak sosyal psikolojik kuramsal çerçevede incelenmiştir. *Günümüüz Türkiye’sinde, kentte yaşayan Aleviler kendilerini nasıl tanımlamaktadır? Alevilerin kimlik repertuarları, bireysel ve/veya toplumsal kimlik unsurları açısından nasıl değerlendirilebilir? “Aleviler” olarak salt homojen bir toplumsal gruptan bahsedebilir miyiz? Etnik kimlik açısından kimliğin keşisimselliği ve ana dili, Alevilerin kimlik inşalarına ya da benlik sınıflandırma düzeylerine, etki eder mi? Alevilerin nazarında, yani kendi algı ve değer dünyalarında, iç-grupları nasıl yer etmektedir?* Sosyal psikolojik bakış açısıyla bu ve ardılı sorulara yanıt aramak üzere, 2000’li yılların Türkiye’sinde kentte hayatını idame ettiren Alevi toplumsal özne odağı alınmıştır. Alevilerin paylaştığı ifade edilen ve Aleviliğe içkin addedilen “insanlık nosyonu”, bu araştırmada görgül yolla inceleme nesnesi konumundadır. İnsanlık nosyonu, sosyal psikolojinin kimlik olgusuna getirdiği açılımlara göre bir “kollektif kimlik inşa örneği” olarak ele alınmıştır. Diğer bir ifadeyle, ‘Alevilik’ eksenindeki bir olgu olan insanlık ideası sosyal psikolojik değerlendirmeye ‘Alevilerde’ kimlik olgusu olarak teorize edilmiştir. “Ben kimim?” sorusuna verilen bir yanıt olarak, kimlik, insanın “özünün” ne olduğundan “toplumsal kategori mensubiyetlerine” dek farklı perspektifler ve açıklama düzeyleri açısından ele alınabilmektedir (bk., Benwell ve Stokoe, 2006; Simon, 2004). Denilebilir ki insanlar gündelik hayatta, gerçek ya da sanal kamusal alanlarda ve mahrem addedilebilecek bir düşünümSELLİKLE kendi kabuğunda kimliğini inşa etmektedir. Dolayısıyla, sosyal psikolojik açılımlarıyla “kimlik”, bahsi edilen soruları ele alabilmek ve Aleviler özgülünde insanlık nosyonunu inceleyebilmek için önemli bir role sahiptir.

Kimlik Olgusunun Sosyal Psikolojideki Yeri

Kimlik, insan deneyim ve davranışını ele almada sosyal bilim disiplinleri arasında ve sosyal teoride sıkça başvurulan bir terim olarak kişilik, benlik, kendilik, kategorizasyon ve diğer pek çok kavramsallaştırmayı tümleyen bir çatı-kavram konumundadır (bk., Benwell ve Stokoe, 2006; Simon, 2004). Psikoloji tarihinde, kimliğe psikolojik katkıları önceleyen isim olarak William James (1890) görgül ve aşkın/pür benlik (*empirical and transandantal/pure ego* [‘me’ - ‘I’]) ayrımından söz etmektedir. Yazarın ontolojik olarak değerlendirdiği bu ayrımında, görgül olan benlik, psikolojinin inceleme nesnesidir. Aşkın/pür benlik ise, geçmiş, bugün ve gelecek zamansallığında bilinç akışı ve oluşun sürekliliği içinde anlam kazanmaktadır. James’e (1890) göre, aşkın/pür benlik “anda” kurulan metafizik bir mahiyetteyken, görgül olan benlik (birbirinden ontolojik olarak ayrılmayan) üç boyuta sahiptir: (i) *Materyal benlik*, kişisel sahipliği ifade eden beden, giysi, aile, ev gibi değişen görünümlerdeki benliktir; (ii) *sosyal benlik*, diğerinin varlığında anlam kazanan benlik bileşenidir; (iii) *psiyik benlik* ise aktüel literatürde “kişilik” kavramının içerimlerine gönderen içsel-öznel oluş ve eğilimleri, meleke ve yetileri ifade eden ve refleksif bir süreç ile karakterize olan benlik bileşenidir.

Kimlik nosyonu için psikolojide bir kilometre taşı olarak William James’in yanında, günümüzde, literatürde (özellikle 1960’lı yıllar ve sonrası) kök salmış sosyal psikolojik pek çok kuramsal “adresten” söz etmek mümkündür: (i) “Sosyal biliş” ekolü ve benlik (Baumeister ve Vohs, 2012), (ii) kültürel mercekte benlik kurgusu ve kültürleşme bağlamında kimlik (Bourhis ve ark., 2009; Smith, 2011), (iii) sosyo-mekânsal ilişkiler bağlamında kendileme (*appropriation*) ve yer kimliği (Göregenli, 2012; Proshansky, Fabian ve Kaminoff, 1983), (iv) depersonalizasyon ve sosyal kimlik (Reicher, Spears ve Haslam, 2010; Turner, 1999), (v) sosyal temsil ve kimlik (Marková, 2007), (vi) kimliğin söylemsel inşası açısından konuşma analizi temelli kimlik anlayışı, konumlandırma kuramı, diyalojik benlik anlayışı ve eleştirel söylemsel (sosyal) psikoloji yaklaşımları (Antaki, 2014; Benwell ve Stokoe, 2006; Gergen, 2011), (vii) postmodern tasavvurda benlik/kimlik görüşleri açısından, sözgelimi Baudrillardcı, Butlercı ve/veya eleştirel söylem çözümlemesi ekollerince kimliğe getirilen çeşitli açılımlar (Benwell ve Stokoe, 2006; Wodak ve Meyer, 2009), (viii) gündelik hayatın idamesi ve eleştirel-psikolojik mercekte sosyal benlik-anlayışı (Schraube ve Højholt, 2016) kimliğe sosyal psikolojik yaklaşım getiren kuramsal adresler arasındadır. Bununla birlikte, ifade edilenlerin yanı sıra, kimliğe (doğrudan ya da dolaylı) sosyal psikolojik yaklaşım sunan başka kuram, ekol ve sosyal psikoloji bilgisi-temelli disiplinlerden bahsetmek mümkündür. Kimliğe

ilişkin bu sosyal psikolojik “adresler” (meta-teorik bir inceleme için bk., Karlıdağ, 2020) analiz ve/veya açıklama düzeyleri, epistemolojik temelleri, keşfediciliğe karşılık inşa edici oluşları, akışkanlığa karşılık durağanlıkları, disiplinlerarasılığa yatkınlıkları, yapı-fail düalizmine dair konum alışları ve tarafsızlığa karşılık (kolektif politik sorumluluk bağlamında) sosyo-politik angajmanları gibi pek çok ölçüte göre birbirinden farklılaşabilmektedir (ifade edilen ölçütler için bk., Gergen, 2012; Wallerstein vd., 2012; Vignoles, Schwartz ve Luyckx, 2011).

Sosyal Kimlik Ekolü

Sosyal Kimlik Yaklaşımı (SKY) grup üyeliği, grup süreçleri ve gruplar arası ilişkileri ele alan bir sosyal psikoloji ekolü olarak (Reicher ve ark., 2010; Tajfel, 1982; Tajfel ve Turner, 1979; Turner, 1999) sosyal psikolojinin “güven bunalımı” addedilen 1970’li yıllarda disiplinin ilerleyişine bir itiraz olarak literatürde belirlemiştir. Yaklaşım, en temelde birey-grup ilişkisini mercek altına alır. SKY’de Le Bon, McDougall, Durkheim, Sherif, Asch ve Lewin gibi, sosyal psikoloji disiplininin özgünlüğünü belirleyen isimlerin savunduğu görüşün benzeri, yani sosyal grubun (bütünü), ona ihtiva eden bireylerin (parçaların) toplamından aşkın, “sui generis” bir gerçeklik olduğu değerlendirilmesini yatmaktadır (Greenwood, 2004; Turner ve Oakes, 1997).

SKY içinde temel kuramlardan ilki olan Sosyal Kimlik Kuramı (SKK), önyargı temelli çatışmalı gruplar arası ilişkileri ve sosyal değişime yönelik olguları “sosyal kimlik”, “sosyal sınıflandırma” ve “sosyal karşılaştırma” aracılığıyla ele almaktadır. Kurama göre, insanlar kendilerini ve sosyal çevrelerini bilişsel ve motivasyonel temelde sınıflandırmaktadır. Sınıflandırma süreci özsaygı motivasyonel ihtiyacını karşılamak noktasında iç-grup tarafgirliğini beraberinde getirmektedir. Öte yandan, kişi, üyesi olduğu grup ile (iç-grup), diğer gruplar (dış-grup) arasında sosyal karşılaştırmalar yoluyla grup aidiyetine ilişkin pozitif veya negatif sosyal kimliğe sahip olabilmektedir (Tajfel, 1982). İç-grupla sosyal özdeşleşme süreci, insanları gruplara bağlayan ve onlara kim olduğunu (ve olmadığını) söyleyen önemli bir süreçtir ve bu bağlamda, sosyal kimlik, ait olunan grup(lar)la özdeşleşme ve sosyal sınıflandırmanın ürünü olarak ele alınabilir (Spears, 2011).

SKK’nin psikolojik ayrıntılarıyla geliştirilen SKY içindeki ikinci temel kuram olan Kendini Sınıflandırma Kuramı’nın (KSK) varsayımlarına göre, insan, kendisini ve toplumu farklı düzeylerde kategorize etmektedir (Turner, 1999). Bu açıdan ifade etmek mümkün ki SKK’de kişiler arasından gruplar arasına seyreden “süreç”

yaklaşımı, KSK’de revize edilmiştir: Turner’a (1999; Turner ve Reynolds, 2012) göre, benlik farklı zaman ve durumlarda, farklı soyutluk düzeylerinde, örneğin kişisel kimlik, sosyal kimlik ve insanlık kimliği olmak üzere (*individual/subgroup/superordinate*) sınıflandırılabilir: (a) *Kişiler arası düzey*, benliğin, diğerleriyle karşılaştırıldığında “biricik” bir birey olarak tanımlandığı; (b) *Gruplar arası düzey*, benliğin, ilgili dış-grubun kontrastında grup üyeliği ile tanımlandığı; (c) *Üst-soyutlama düzeyi* ise benliğin, diğer yaşam formlarının kontrastında “insan olmak” olarak tanımlandığı düzeydir. Genellikle kişisel olan ile sosyal olanın duruma/bağlama göre öne çıktığı söylenir. Bu açıdan, SKY’de sosyal olanın önemi, çoğu deneyim ve davranışın doğası itibarıyla sosyallik taşımasına dayalı olarak öne çıkar.

Kendini sınıflandırma (benlik sınıflandırma) düzeyleri için, belirli bir benlik kategorisinin görece ulaşılabilirliği ile kategorinin uygunluğunun ilişkisi vurgulanmalıdır. Ulaşılabilirlik (*accessibility*) kişinin geçmiş deneyimleri, mevcut beklentileri ve hâlihazırdaki motivasyon, değer ve amaçlarıyla karakterizedir. Uygunluk (*fit*) ise, verili bağlamda insanlar arasındaki benzerlik ve farklılıkların sosyal organizasyonuna dair “karşılaştırmalı” ve grup üyeliğinin sosyal anlamını içermesi yönüyle “normatif” yönlü olmaktadır. Sözelimi, sosyologlar ve sosyal psikologların olduğu bir mekâna, fizikçilerin dahil olmasıyla doğa bilimciler ile sosyal bilimciler; sanayici ve tüccarların dahil olmasıyla iş adamı ve akademisyen tasnifleri söz konusu olabilmektedir (Reicher, Spears, Haslam, 2010: 54). Denilebilir ki ilgili kategori belirginliği sosyal gerçekliği temin etmektedir. Buna göre, benliği farklı düzeylerde sınıflandırma, gruplar arası bağlamla ilişkili ve bu, gruplar arası ilişkiler üzerinde belirleyicidir (Reicher, Spears ve Haslam, 2010; Turner, 1999). KSK dahilinde, SKK’deki “özsaygı (benlik saygısı) hipotezi” olarak ifade edilen (ayrıca bk., Abrams ve Hogg, 1988) motivasyonel vurgudan uzaklaşmaktadır. SKK çerçevesinde, insanların salt bireysel olumlu bir benlik imajına sahip olmak ve özsaygılarını yükseltmek için iç-grup yanlılığı sergilediği temellendirmesi Turner’a (1999) göre hatalı bir değerlendirmedir. Grup yanlılığı, bireysel ve grup-düzeyi stratejilerden biri olarak görülmelidir. Normatif bir kuram olarak SKK’de, sosyo-motivasyonel başlangıç noktası ile gruplar arası bağlam bir arada değerlendirildiğinde, özsaygı ihtiyacının grubun ortak kader duygusuyla (*common fate*) karşılıklı bağımlılığı önemli bir noktaya ışık tutmaktadır. Bu nokta, bir “negatif kimlik stratejisi” olarak sosyal rekabet ya da grup-içi yanlılığa işaret etmektedir (Reicher, Spears ve Haslam, 2010; Turner, 1999).

KSK’nin varsayımları doğrultusunda, paylaşılan sosyal kimliğin toplumsal bağlamdaki belirginliğine paralel biçimde bireysel benlik kategorizasyonundan uzaklaşarak “psikolojik depersonalizasyona” sevk olunur. Dahası, sözelimi, Alevi ve Sünni bireylerin kendilerini ve diğerlerini sınıflandırması, kalıpyargısal algıların

oluşmasını beraberinde getirebilir. Böylece, dış-grup üyelerinin prototipik temelli algısı ile bireyler, belli bir kategori dahilindeki üyelerin her birinin aynı özellikler taşıdığını ve buna koşut olarak kendilerinden farklı olduklarını düşünebilirler. KSK'ye göre, Alevi bir birey için kendini sınıflandırma, paylaşılan grup üyeliği açısından prototipik temsilleri yeniden üretmeyi, algısal kontrasta paralel biçimde Sünnilere karşı kendi iç-grubunun tipik özelliklerini kendine uygulamayı içerecektir. Ortak kader, paylaşılan tehdit, yakınlık, benzerlik ve ortak çıkarlar açısından sosyal sınıflandırma süreci, “psikolojik grup formasyonunu” biçimlendirmektedir (Turner, 1999).

Sosyal Temsiller Ekolü

SKY gibi, kıta Avrupa'sında gelişen *Sosyal Temsiller Ekolü* de sosyal psikoloji içerisinde kimlik olgusuna önemli açılımlar getirmektedir. Moscovici'nin (1972) ifadesiyle, paylaşılan değerler, fikirler, pratikler sistemi olarak tanımlanan sosyal temsiller; (i) kişinin maddi dünya ve sosyal hayata oryantasyonunu sağlaması ve (ii) insanların birbirlerini anlamasını, dolayısıyla iletişimi olanaklı kılması açısından iki işlevi ile öne çıkmaktadır. Sosyal temsiller, insanların gündelik yaşamlarında dünyayı anlama, bilme ve yorumlama ihtiyacıyla kolektif olarak ürettikleri ve aynı zamanda paylaştıkları görüşler, anlamlar, imajlar, kavramlar, bilgiler ve kanaatlerin genel adı olarak ifade edilmektedir (Parker, 1987). Breakwell'e (1993) göre, sosyal temsiller ile grup kimliği arasında karşılıklı bağımlı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal temsiller, “kimlik ve gruplar arası ilişkilerin” yorumlanması, değerlendirilmesi, düzenlenmesi ve yeniden inşası süreçlerinde önemli rol oynadığı gibi, sosyal kimlik ve psikolojik grup formasyonu da “temsilleri” şekillendirmektedir.

Sosyal temsiller gündelik deneyim ve sosyal iletişimde özneler arasında inşa edilmekte ve bu yönüyle şema ve tutum gibi psikoloji disiplini kök salmış kavramlara (etkileşimsel ve dinamik olma vasfıyla) alternatif olarak değerlendirilmektedir (Bidjari, 2011; Moliner ve Tafani, 1997). Bireylerin zihinsel süreçlerine gönderen psikolojik inceleme nesneleri olan tutum, kalıpyargı, şema gibi nosyonlar, sosyal temsiller ekolü çerçevesinde paylaşılan “doğasıyla” birey-toplum ilişkiselliğinde değerlendirilmektedir. Sosyal Temsiller Kuramı, Elejabarrieta'ya (1994) göre, kendini sınıflandırma süreçlerinde bağlam, tarihsellik ve pratiğe ilişkin açıklayıcı potansiyeli ile kimlik sürecinin “içeriğini” kavramada güçlü bir teorik zemin sunmaktadır. O'na göre, kimlik süreci belli bir bağlam içinde (örn., aile bağlamı), tarihsel süreçlerin doğurguları ile (örn., Neonazilerin geçmişe dönük kolektif bellekleri), pratik (örn., iç-grup yanlılığı gibi gündelik hayatta müzakere edilmesi) bir mahiyettedir. Bu teorik zemin üzerine denilebilir ki, Alevi kimliğine odaklanan bu çalışmada, Aleviler ve Alevilik için sosyo-tarihsel ve sosyo-kültürel arka plan özellikle önem taşımaktadır. Sözelimi, kentte hayatını idame ettiren Alevilerin iç-gruba yönelik temsillerini

incelemek paylaşılan değer, fikir ve pratik arka planıyla kimliğin içeriğini incelemek anlamına gelecektir.

Aleviler ve Alevilik

Aleviler, politik olarak aktif karşı-hegemonyacı kültürel ve/veya dini bir azınlık grup olarak tanımlanmaktadır (örn., Göner, 2005). Azınlıklar, sosyal bilimciler tarafından yaygın bir biçimde toplumsal hiyerarşi süzgecinde ele alınmaktadır. Güç ilişkileri açısından yapılan bu değerlendirmede niceliksel boyutun (yani, popülasyon açısından sayıca azınlık olup olmamanın) ötesinde, daha güçlü sosyal konumdakiler tarafından baskı ve ayrımcılığa tabi olunmaya atıfta bulunmaktadır. Öte yandan, azınlık grup üyelerince paylaşılan bazı belirgin sosyal, psikolojik ya da fiziksel özellikler veya nitelikler olduğu değerlendirilmektedir. Buna göre, ırka, etnik kimliğe, dini görüşe, cinsiyete, cinsel yönelime, politik görüşe, zihinsel ve fiziksel sağlığa dayalı azınlık gruplardan söz etmek mümkündür (Perkins ve Wiley, 2014; Prislın, 2010). Dolayısıyla, bir toplumsal grup olarak Aleviler, sözgelimi katliamlar açısından tarihsel mağduriyetleri (Dersim 1937-38, Malatya 1978, Maraş 1978, Çorum 1980, Sivas-Madımak 1993 ve Gazi 1995 katliam ve kolektif şiddet olayları) ve mevcut ayrımcılık deneyimleri (bk., Erdemir, vd., 2010; PSAKD, 2005) açısından yapısal ve doğrudan şiddetin odağında yer alan etno-dinsel bir azınlık grubu olarak nitelenebilir.

Aleviliğin farklı dilleri konuşan ve farklı etnik aidiyetler (Arap, Kürt, Türk, Zaza), tarihsellikler ve coğrafi aidiyetler (örn., Dersim, Sivas, vd.) için ortak-payda olma niteliği vurgulanmaya değerdir. Aleviliğin operasyonalize edilmesi ya da Aleviliği tanımlama girişimlerinde sıkça başvurulan kimi pratikler söz konusudur: “İslamiyetin içinde mi, dışında mı?”, “İslamiyetin özü mü?”, “Türklüğe has bir inanç mı?”, “Arkaik bir çeşit Marksizm mi?” vb. sorular bir bütün olarak değerlendirildiğinde teolojik, tarihsel, coğrafi ve diğer orijin/köken arayışlarının Aleviliği müphemleştirdiği savunulabilir (detaylı bir değerlendirme için ayrıca bk., Yalçınkaya, 2005).

Farklı yazarların değerlendirmesi dikkate alındığında, Aleviliğin ifade ettiği olgunun “senkretik” ve “heterodoks” özellikler taşıdığı savunusunun yaygın biçimde paylaşıldığı görülmektedir (Çamuroğlu, 1994; İrat, 2009; Işık, 2010; Melikoff, 1993; Ocak, 2015; Yalçınkaya, 1996). Senkretizm, farklı dinsel geleneklerin ve inançların sentezini ifade etmektedir. Alevi senkretizminde, Yalçınkaya’ya (1996) göre, Hz. Ali merkezli simgesel bir inanç evreni bulunmaktadır ve bu evreni besleyen başat unsur İslamiyet iken, Şamanizm, Zerdüştlük, Budizm, Maniheizm ve kısmen Hristiyan-Nesturi inancı gibi İslamiyet-dışı inanç ve kültürler de Alevi senkretizminde etkin konumdadır. Farklı anlamına gelen *heteros* ve öğretisi anlamına gelen *doxa* sözcüklerinin birleşimi olan heterodoksi kavramı ise; kabul edilmiş, resmi din veya

inancın dışında olan anlamına gelmektedir. “Evrensel” niteliğiyle dini inançlar ve kutsal kitaplar arasındaki hiyerarşiye karşı olma (Çamuroğlu, 1994; DABF, 2008), ortodoks tasavvurda aşkın tanrısal kavrayışa eleştirel konum ile içkin kutsallık anlayışı (Ecevitoglu, 2011), helezonik/döngüsel zaman ve farklılaşan ölüm kavrayışı (Erdemir ve Harmanşah, 2006; İrat, 2009) vd. Alevilik gibi heterodoks nitelikli inançlar için ortak kimi özellikler arasında ele alınabilir.

Aleviliğin oluşumunun tarihsel seyri için, Anadolu’nun İslamlaşma tarihi (Karamustafa, 2015), Orta Asya’daki eski inançlar ve *Ebul Vefa, Baba İlyas, Hacı Bektaş Veli* gibi önemli isimler ile Safevi etkisi (E. Aydın, 2013) farklı yazarlarca üzerinde önemle durulan konular arasındadır. Mélikoff’a (1993) göre; Alevilik, ortak bir inanç paydası mahiyetinde çatı isim olarak 19. yüzyıl sonrası inşa edilmiştir. Sadece Anadolu ile sınırlanamayacak olan Aleviliğin, farklı tarihsellikler içerisinde, Aleviler-arası farklar noktasında etno-dinsel toplumsal oluşum niteliğinin dikkate alınması gerekmektedir (S. Aydın, 2015; Gezik, 2015).

Türkiye ölçeğinde Aleviler, Alevilik ve Alevi örgütlenmeleri için 20. yüzyılın son çeyreği başat bir dönem olarak görülmektedir. 1980’li yıllardan itibaren Alevilerin kimliklerini yeniden keşfetme ve inşa etmeye dönük toplumsal değişim olarak “Alevi Uyanışı”; kamusal alanda artan görünürlük, kente göç ve dış-göç, ulus-ötesi Alevi Hareketi ve 1989 Alevi bildirgesi/manifestosu, sol ideolojiyle değişen bağ, siyasal İslamın yükselişi ve Kürt Hareketi’nin konumu gibi sosyo-politik pek çok dinamikte birlikte anlaşılmaktadır (Erman ve Erdemir, 2005; Ertan, 2017; van Bruinessen, 1999/2011). Yazarlara göre, en temelde, modernleşme ve kentleşme deneyimi, Aleviler ile Aleviliğin arasında bir mesafe yaratmış ve Alevilik, Aleviler için içine doğulan bir deneyim olmaktan çıkıp dışarıklık olarak sorgulanan ve öğrenilen bir deneyime dönüşürmüştür (Ecevitoglu, 2011; Yalçınkaya, 2005). Ecevitoglu’na (2018) göre, 2000’li yıllar bu noktada Alevilik deneyimi açısından özgünlük taşımaktadır. Yazar, Foucaultcu bir kavramsal angajman ile “Aleviliğin söyleme kısırtılması” olgusunu irdelemiştir. Bu kavramla ifade edilen, Aleviliğin dışarıdan gözlerle (sözelimi, uzmanlarca) tanımlanmaya “muhtaç” bir olgu olduğu görüşüdür. Buna göre, özellikle Cumhuriyet öncesi dönem itibarıyla Alevilik ve Alevilerin ulusal kimlikle bütünleştirilme amaçları “devletin Alevi sorununa” karşılık gelmektedir. Alevi Uyanışı çerçevesinde Alevi dinselliği ve siyasallığının kamusal alanda görünürlüğü sürecinde ise, “Alevi sorunu”, Aleviliğin meşruiyeti ölçüsünde teolojik bir indirgeme ile “tanımlanma” sorununa odaklı kalınarak ele alınmıştır. Haziran 2009 ila Ocak 2010 periyodunda gerçekleşen ve *Alevi Açılımı* olarak nitelendirilen çalıştay süreçleri¹ ise, Alevi hareketinin insan hakları temelinde savunduğu eşit yurttaşlık ilkeleri

1 Tamamlanmış nihai rapor için bk., AÇNR (2010).

kapsamındaki taleplerinin² müzakeresinden uzakta, “tanımlanma” ve “kolektif belleğin yeniden inşası” olmak üzere, hegemonik politik saiklerin işlediği bir zemin hâlini almıştır (Ecevitoglu, 2018).

Mevcut Çalışma: Kapsam, Soru ve Hipotezler

“İnsanlık nosyonu” Alevilerin ve Aleviliğin sosyo-tarihsel ve inançsal-teozofik “özgünlüğü” olarak ifade edilebilir. İbadet pratikleri/ritüellere de yansıyan ve heterodoks nitelikler taşıyan inanç muhtevası ve bunun yanında sözlü kültür mirasını imleyen deyiş, nefes ve gülbanklarda (vd.) yer eden “insan-ı kâmil olmak”, “72 millete bir nazarla bakmak” gibi mottovari söylem ve görüşler Alevilik dahilinde kültleşmiş gözükten unsurlar arasındadır (bk., Gedik, 2019; Onat, 2009; Pekşen, 2010; Sürücü, 2020). Dahası, “eski bir anlatı olarak” varlığından öte, bugün de “insan olmak” nosyonu bir “idea” olarak Aleviler tarafından paylaşılmaktadır. Sözgelimi, Karlıdağ ve Göregenli’nin (2017) sosyal psikolojik çalışmalarında Alevilerin Aleviliği tanımlarken başat biçimde “insan merkezli olmak”, “doğayı ve canlıları sevmek”, “ezilenin yanında olmak” söylem pratiklerine başvurdukları ve bunun “değerler olarak Alevilik” temsiline anlam kazandığı araştırma bulgusu olarak yer almaktadır. Kuşdil ve Çağlar’ın (2011) araştırmasında ise, Alevi katılımcıların insan olmaya, doğa ve canlıları önemsemeye ve eşitlik/adalete gönderen “geniş-ölçekli kolektif kimlik unsurları” beyan ettikleri ve kendilerini bu yolla tanımladıkları görülmektedir. Bu karşılaştırma çalışmasında görüldüğü üzere, Sünni katılımcılara kıyasla Alevi katılımcılar kendilerini tanımlamada kolektif düzeyde daha fazla kimlik unsuru üretmiş ve/veya beyan etmişlerdir. Mevcut çalışmada, kent hayatı içindeki Alevi katılımcıların öznel kimlik repertuvarları içinde insanlık kolektif kimlik kullanımına işaret eden kimlik unsurlarının payı inceleme odağındadır ve bu incelemede Alevilerin kendi içinde homojen olup olmadığı çeşitli faktörler açısından ele alınacaktır.

Alevilerin ve Alevilerin kendilerini tanımlama biçimlerinin kendi içinde homojen bir yapıda olup olmadığı tartışılmaktadır. Ulaş’ın (2018) gerçekleştirdiği çalışma, “tehdit algısı” konusunda Aleviler içinde etnik aidiyet ve cinsiyetin farklılaştırıcı rolünü ortaya koyarken “Alevilik algısı” konusunda Alevi toplumsal grubu içinde farklılaşmaları konu edinmiş çalışmalar bulunmaktadır (Atalar, 2011). Farklı konu içerikleri olmalarına karşın ilişkilendirilebilecek bu çalışma örnekleri gözetildiğinde,

2 Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kapatılması, zorunlu din derslerinin kaldırılması, cemevlerine ibadethane statüsü verilmesi, ayrımcılık yasakları, Madımak Oteli’nin utanç müzesine dönüştürülmesi taleplerini vd. ‘temel siyasal-hukuksal sorunlar’ ve özerk başlıklar hâlinde raporlaştırılmıştır. Bu talepler, çalıştaylar dahilindeki Alevi Örgütleri Toplantısı’na sunulmak üzere Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı ve Alevi Kültür Dernekleri tarafından kaleme alınmıştır (bk., HBVAKV-AKD, 2009).

Aleviler içinde etnik aidiyetin ve ana dilinin Turner'ın (1999) ortaya koyduğu kişiler arası, sosyal veya insanlık düzeyi benlik sınıflandırması konusunda farklılaştırıcı faktörler olması beklenmektedir. Bu anlamda katılımcıların üç benlik sınıflandırma düzeyi olan kişiler arası düzey, sosyal düzey, üst-soyutlama düzeyinde kimlik unsuru kullanım sıklıklarının “etnik kimliğe” ve “ana diline” göre farklılaşması beklenmektedir.

“Günümüz kent hayatında Alevi toplumsal grubuna mensup insanların, kendi iç-grubu olan Alevilere dair algı ve değerlendirmeleri nelerdir?” Bu soruya yanıt aramak için, (yukarıda değerlendirildiği üzere) “Alevi kimliğine” ilişkin incelemenin yanı sıra, emik bir yönelim ve niteliksel veri tipiyle incelenme de amaçlanmaktadır. Katılımcıların farklı soyutluk düzeylerinde (kişisel, sosyal, üst-soyutluk düzeyi) pek çok kimlik unsuru beyan edecekleri düşünülmüştür. Öte yandan, kendilerini insanlık kolektif kimlik kategorisine referansla ve/veya Alevi sosyal kimlik ifadesi ile tanımlaması özel olarak beklenmektedir. Söz konusu unsurlar açısından katılımcıların kimlik repertuarındaki kimlik belirginliği durumlarına göre “iç-gruba yönelik sosyal temsiller” konusunda ayrışma olup olmadığı araştırma kapsamında ve incelenme odağındadır.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri İçin Betimsel Değerler ($n = 142$)

Sosyo-Demografik Göstergeler								
	<i>f</i>	%		<i>f</i>	%		<i>f</i>	%
Etnik Kimlik			Yer Kimliği (Memleket)			Ana Dili		
<i>Arap</i>	14	9.9	<i>Sivas</i>	44	31	<i>Arapça</i>	12	8.5
<i>Arnavut</i>	1	0.7	<i>Dersim (Tunceli)</i>	31	21.8	<i>Diğer</i>	6	4.2
<i>(etnik kimlik olarak da) Alevi*</i>	17	12	<i>Antakya</i>	12	8.5	<i>Kürtçe</i>	20	14.1
<i>Etnik Kimliksiz**</i>	6	4.2	<i>Tokat</i>	8	5.6	<i>Türkçe</i>	79	55.6
<i>Hem Kürt Hem Türk</i>	1	0.7	<i>Varto (Mus)</i>	7	4.9	<i>Zazaca</i>	25	17.6
<i>Kürt</i>	36	25.4	<i>Erzincan</i>	7	4.9			
<i>Türk</i>	49	34.5	<i>Maraş</i>	5	3.5			
<i>Türkmen</i>	6	4.2	<i>Diğer***</i>	28	19.8			
Eğitim/Öğrenim Durumu			Ekonomik Durum Algısı			Yaşanılan Kent		
<i>Okur-yazar Olmayan</i>	1	0.7	<i>Çok fakir</i>	2	1.4	<i>İstanbul</i>	112	78.9
<i>Okur-yazar Olan</i>	1	0.7	<i>Kısmen Fakir</i>	6	4.2	<i>İzmir</i>	30	21.1
<i>İlkokul Mezunlu</i>	18	12.7	<i>Ort. Altında</i>	26	18.3	<i>Alevi Kurumlarıyla Bağ</i>		
<i>Ortaokul Mezunlu</i>	19	13.4	<i>Ortalama</i>	75	52.8	<i>Üye/takipçi</i>	87	61.3
<i>Lise Mezunlu</i>	41	28.9	<i>Ort. Üzerinde</i>	32	22.5	<i>Üye/takipçi değil</i>	55	38.7
<i>Yüksekokul Mezunlu</i>	6	4.2	<i>Kısmen Zengin</i>	1	0.7			
<i>Üniversite Mezunlu</i>	44	31	<i>Çok Zengin</i>	0	0			
<i>Lisansüstü Mezunlu</i>	12	8.5						

* Alevilik, teorik olarak "bir etnik aidiyet/kimlik" olarak ele alınmaya uygun bir olgu olarak değerlendirilemez de olsa, katılımcıların beyanlarında yer bulmaktadır. Yine, teorik beklentinin aksine, katılımcıların beyanlarında etnik kimlik ile ana dili oranları özdeş değildir.

** Kendilerini 'kimliksiz', 'dünyalı' ve 'salt insan' olarak etnik özdeşimin dışında tarif eden katılımcılardır.

*** İzmir, Kars, Malatya ($f = 4$), Manisa ($f = 3$), Erzurum ($f = 2$), Adana, Adıyaman, Amasya, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bingöl, Çorum, 'Dersim ve Sivas', Mersin ($f = 1$) kentleri katılımcılar tarafından ifade edilen düşük frekanstaki diğer memleketlerdir.

Araştırmanın Yöntemi

Katılımcılar

Etno-dinsel kategori ölçütüne ilişkin istatistiki bilgilerin net olmamasına karşın Türkiye’de Alevilerin görece yoğun olarak yaşamakta olduğu değerlendirilen iki büyük şehir olma özellikleri dolayısıyla, İstanbul ve İzmir kentleri, Alevi bireylere ulaşmak amacıyla öne çıkmıştır. Araştırmacılar için ekonomik ve pratik kolaylık taşınması ve kentsel hayatta Alevi kimliğini inceleyebilmek için iki büyük kent olma özellikleri bu kentlerin seçiminde belirleyici olmuştur. Veri toplama sürecinde amaçlı (*purposive*) ve “kartopu” (*snowball*) örnekleme yolları tercih edilmiştir. İstanbul ve İzmir kentlerinde yaşayan -sırasıyla 112 (%78.9) ve 30 (%21.1) kişi- kendini Alevi toplumsal grubunun üyesi olarak ifade eden ve çalışmaya katılmaya gönüllü 142 katılımcıya (64’ü kadın) ulaşılmıştır. Katılımcıların 19 ila 70 aralığında değişen yaşlarının ortalaması 37.4’tür ($SS. = 12.16$). Farklılaşan politik angajmanlarıyla katılımcıların 1’den 7’ye derecelendirilmiş politik yönelim (1 = sol, 7 = sağ) puanları ortalaması 1.67 ($SS. = .78$); 1’den 7’ye derecelendirilmiş dini/muhafazakârlık yönelim puanları ortalaması (1 = hiç, 7 = tamamen) ise 3.2’dir ($SS. = 1.97$). Katılımcıların 87’si (%61.3) bir Alevi kurumunun (cemevi, dernek, vakıf, vb.) üyesi ya da takipçisi olduğunu belirtirken, 55’i (%38.7) herhangi bir Alevi kurumuyla bağı bulunmadığını bildirmiştir. Katılımcıların etnik kimlik, öğrenim durumu, sosyo-ekonomik durum algısı, ana dili, Alevi kimliğine ilişkin tasavvur ve yer kimliğine ilişkin demografik göstergelere dair bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Öznel kimlik repertuarı için “Sen Kimsin?” testi. Sabit bir yönerge yoluyla Vignoles ve arkadaşlarının (2006) uygulama yöntemi takip edilmiştir (testin orijinali “Who am I? – The Twenty Statements Test”tir, Kuhn ve McPartland, 1954; akt., Becker ve ark., 2017).³ Katılımcılar kendileri hakkında 8 kimlik unsuru (*identity element*) yazarak kendi “kimlik repertuarlarını” beyan etmiştir.

İç-grup temsilleri için sözel çağrışım uygulaması. “Alevi toplumsal grubu hakkında ne düşünürsünüz? Alevileri nasıl tarif edersiniz? Alevi grubunun bir üyesi

3 Becker ve arkadaşları (2017) kültürler arası araştırmalarında “Who am I?” testinin, “Ben kimim?” olmak üzere motamot tercümesi yerine, toplulukçu kültürler açısından bireyci bir konotasyon yaratmayacak “Sen kimsin?” (“Who are you?”) revizyonunu önermiştir.

olarak, Alevilerin aklınıza gelen dört özelliğini yazınız. (İfadeler, sıfat ve tanımlayıcı sözcük grupları vb. olabilir.)” yönergesiyle katılımcıların üyesi oldukları Alevi toplumsal grubu için ve/ya kısaca, Aleviler için çağrışımlarına ulaşılmıştır. Bu yöntem, Lo Monaco ve arkadaşlarının (2017) sosyal temsillerin görgül çalışma yollarından biri olarak değerlendirdikleri “hiyerarşik çağrışım tekniğine” karşılık gelmekte ve Zavalloni’nin (akt., Bilgin, 1995) “sosyal kimlik envanteri” olarak ortaya koyduğu ölçüm aracıyla da örtüşmektedir. Her bir katılımcı, iç-grup temsilleri bağlamında çağrışımlarını yansıttıkları dört ifade belirtmiş ve ifadelerin her biri için 7’li skalada olumluluk değerlendirmesi/derecelendirmesi (-3 = Çok Olumsuz; 0 = Ne Olumlu Ne Olumsuz; +3 = Çok Olumlu) yapmıştır.

Sosyo-demografik bilgi formu. Katılımcıların cinsiyet, yaş, etnik aidiyet, ana dil, ikamet edilen şehir, algılanan ekonomik durumu, öğrenim durumu, dini ve politik yönelimi ve diğer betimleyici sosyo-demografik bilgilerin öğrenildiği formdur.

Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Araştırma için Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’nun (2018-04 sayılı) etik onayı alınmıştır.⁴ Uygulamaların katılımcıların kendini rahat ve güvende hissedebilecekleri sessiz ortamlarda yapılmasına özen gösterilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce, katılımcılara araştırmanın amaç ve yöntemine ilişkin bilgiler aktarılmıştır. Daha sonra, “Bilgilendirilmiş Onam Formu” katılımcıların onayına sunulurken görüşme safhasına geçilmiştir. Veri toplama süreci Haziran-Eylül 2018 periyodunda gerçekleşmiştir. Veri toplama sürecinde bazı durumlarda cemevleri ve Alevilerin dahil olduğu dernek, vakıf vb. tüzel kişilikler birincil temas noktaları olmuş ve ilerleyen süreçte yalnızca kurumlara bağlı kalınmaksızın “kartopu” yöntemi de gözetilmiştir.

Elde edilen verilerin kayda geçilmesinin ve ham veriler üzerinde analiz hazırlık işlemlerinin ardından SPSS, MAXQDA ve MS Office araçlarından yararlanılarak içerik analizi, betimsel analizler, kapa, ki-kare (*chi-square*) ve tek-yönlü varyans (*one-way ANOVA*) analizleri gerçekleştirilmiştir.

4 Mevcut araştırma *Motivasyonel İlkelerden Paylaşılan Temsillere Benlik Sınıflandırması Olgusu: “İnsanlık Kategorisi” Kullanımının Aleviler Örneğinde İncelenmesi* başlıklı yüksek lisans tez çalışması kapsamındadır.

Tablo 2. Hakemler Arasındaki Konsensüse Göre Katılımcıların Kimlik Unsurlarının Soyutluk Düzeylerine İlişkin Frekans (f) ve Yüzde (%) Değerleri ve Temsil Edici Örnekler

Benlik Sınıflandırma Düzeyleri	Frekans (f)	Yüzde (%)	Temsil Edici Kimlik Unsuru Örnekleri
Üst-Soyutlama Düzeyi	109	9.6	insanım - güneşin doğuşu ve batışını kutsal kabul eden biriyim - dünyalıyım - evrende bir şeyim - bir canım - insanın diline, ırkına, milletine bakmayan birisiyim - barışçılım - bütün canlılara dostum - kimlik ayrımı yapmaksızın insanları seven biriyim
Sosyal Düzey	384	33.8	öğretmenim - Antakyalıyım - toplumsal duyarlılık sahibiyim - Alevi topluma mensubum - çocuk haklarını savunan biriyim - kadını - Atatürkçüyüm - sosyalistim - meraklı ve sabırsız bir topluma mensubum - toplumumu seven biriyim
Kişiler Arası Düzey	465	40.9	duygusalım - filmkoleğim - içe kapanığım - güleç biriyim - “gezenti” birisiyim (gezgin) - “Jimi Hendrixsever”im - doğru ve net olmayı ilke edinmiş biriyim - değişken ruhluyum - fedakâr birisiyim - görev adamıyım - çay seven biriyim - maddiyata önem vermeyen biriyim - samimiyim - biraz megaloman biriyim
			İlişkisel Kimlik
Belirsiz	6	0.5	haksızlık konusunda hassasım - kentte/betonda yaşayan biriyim - nurum (mürşidi kamilullah) - haksızlığa gelemeyen biriyim - haksızlığa karşı biriyim - haksızlığa tahammülü olmayan biriyim
Toplam	1136	100	

Bulgular

Ön-Analizler

Benlik sınıflandırma düzeyleri. Araştırmaya dahil olan 142 katılımcı “Sen Kimsin?” sorusuna yanıt olarak kendilerini tanımladıkları 8’er kimlik unsuru ifade etmiştir ($f = 1136$). Bu ifadelerdeki tekrarlar, yani vokabüler olarak birbirinin aynı olan kimlik unsurları, kategorize edilip kodlandığında 422 kimlik unsuruna ulaşılmıştır. Üç bağımsız hakemin içerik analizi yoluyla veri dosyası üzerinde çalıştığı bir süreç sonucunda 422 kimlik unsurundan 56 ifade için oy çokluğu açısından konsensüs gözetilmiş ve üç hakem arasında herhangi bir ortaklaşmanın olmadığı 4 ifade ise dışta tutulmuştur. Fleiss’ Kappa analizine göre üç hakem arasındaki uyuşmanın çok yüksek olduğu saptanmıştır: $\kappa = .86$ ($p < .001$). Buna göre, 1136 unsurluk genel veri setinde değerlendirildiğinde, katılımcıların kimlik unsurlarının soyutluk düzeyleri için frekans, yüzde değerleri ve temsil edici unsur örnekleri Tablo 2’te sunulmaktadır. Katılımcı bazında değerlendirildiğinde görülmektedir ki 142 katılımcıdan 139’u en az bir sayıda kişiler arası düzeyde kimlik unsuru ($f = 637$); 126’sı en az bir sayıda sosyal kimlik unsuru ($f = 384$); 73’ü ise, en az bir sayıda üst-soyutluk düzeyinde kimlik unsuru ($f = 109$) beyan etmiştir.

Kimlik belirginliği durumları. Katılımcıların kendileri hakkında beyan ettikleri 8 kimlik unsuru çerçevesinde öznel kimlik repertuvarlarında Alevi toplumsal grubu için önem arz eden dört kimlik belirginliği durumu söz konusudur. “İnsanlık kolektif kimlik unsuru” (örn., ‘insanım’, ‘insanın diline, ırkına, milletine bakmayan birisiyim’, vd.) ve “Alevi sosyal kimlik unsuru” (örn., ‘Alevi bir aileden geliyorum’, ‘Hubyar Alevisiyim’, vd.) ile kendini sınıflandırma konusunda katılımcılar arasında beklendiği üzere farklılaşma söz konusudur. (i) Bazı katılımcılar iki kategori dahilindeki unsuru da kullanırken ($n = 33$), (ii) bazıları sadece insanlık kategorisi ($n = 40$) veya (iii) sadece Alevi kimlik unsurunu ($n = 31$) beyan etmiştir. Yanı sıra, (iv) iki referans çerçevesinde de kimlik unsuru beyan etmemiş ($n = 38$) katılımcılar da vardır.

Tablo 3. Benlik Sınıflandırma Düzeyinin Etnik Kimlik Değişkenine Bağımlı Olup Olmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Ki-Kare Testi Sonuçları

Gruplar	Benlik Sınıflandırma Düzeyi			Toplam (f)	χ^2	sd	p
	Kişiler arası	Sosyal	Üst- soyutluk				
<i>Arap</i>	63 %56.3	42 %37.5	7 %6.3	112			
<i>Etnik Kimliksiz</i>	26 %54.2	15 %31.3	7 %14.6	48			
<i>Kürt</i>	124 %43.5	126 %44.2	35 %12.3	285			
<i>Türk/Türkmen</i>	270 %61.8	137 %31.4	30 %6.9	437	39.93	10	<.001
<i>Zaza</i>	58 %60.4	28 %29.2	10 %10.4	96			
<i>(Etnik Kimlik Olarak da) Alevi</i>	90 %66.2	29 %21.3	17 %12.5	136			
Toplam	631 %56.6	337 %33.8	106 %9.5	1114			

Etnik Kimlik, Ana Dili ve Benlik Sınıflandırması

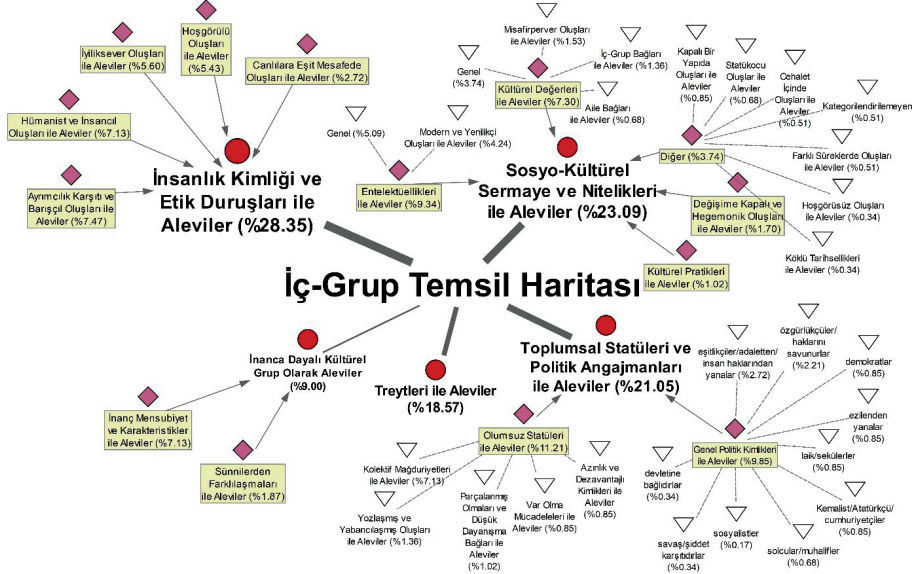
Benlik sınıflandırma düzeyinin etnik aidiyet değişkenine bağımlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Pearson Chi-Square analizine göre, değişkenler arasındaki bağımlılık istatistiksel olarak anlamlıdır; $\chi^2 = 39.93$, $p < .01$. Kürt etnik kimliğine sahip olan katılımcılar dışındaki tüm etnik kimlik kategorilerindeki Alevi katılımcıların ifade ettikleri kimlik unsurlarının %50'sinden fazlası “kişiler arası düzey”deyken, Kürt Alevisi katılımcıların kişiler arası düzeydeki kimlik unsurlarının oranı %50'nin altındadır (%43.5). Arap, Etnik Kimliksiz, Türk/Türkmen, Zaza ve “(Etnik Kimlik Olarak da) Alevi” olduğunu ifade eden katılımcıların kimlik unsurları en yüksek sıklıkta “kişiler arası düzeyde”, orta sıklıkta “sosyal düzeyde” ve düşük sıklıkta ise “üst-soyutluk düzeyi”ndedir (bk., Tablo 3).

Tablo 4. Benlik Sınıflandırma Düzeyinin Ana Dili Değişkenine Bağımlı Olup Olmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Ki-Kare Testi Sonuçları

Gruplar	Benlik Sınıflandırma Düzeyi			Toplam (f)	χ^2	sd	p	
	Kişiler arası	Sosyal	Üst- soyutluk					
Ana Dili	Arapça	55 %57.3	34 %35.4	7 %7.3	96	30.14	6	<.001
	Kürtçe	65 %41.1	73 %46.2	20 %12.7	158			
	Türkçe	378 %61.7	188 %30.7	47 %7.7	613			
	Zazaca	101 %50.8	68 %34.2	30 %15.1	199			
	Toplam	599 %56.2	363 %34.1	104 %9.8	1066			

Benlik sınıflandırma düzeyinin ana dili değişkenine bağımlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Pearson Chi-Square analizine göre, değişkenler arasındaki bağımlılık istatistiksel olarak anlamlıdır; $\chi^2 = 30.14$, $p < .01$. Ana dilinin Kürtçe olduğunu belirten katılımcıların %41'i, ana dilinin Zazaca olduğunu belirten katılımcıların ise %51'i "kişiler arası düzeyde" kimlik unsurları ifade etmişken, Türkçe ve Arapça ana dili kategorilerindeki Alevi katılımcıların kişiler arası düzeydeki kimlik unsurları %51'in üzerindedir (bk., Tablo 4). Yukarıdaki iki analiz genel olarak değerlendirildiğinde, Alevi katılımcılar arasında insanlık kolektif kimliği, grup kimliği ve kişisel/ilişkisel kimlik kullanım sıklığının etnik kimliğe ve ana diline bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 1. Katılımcıların İç-Grup Temsillerine Yönelik Sosyal Temsilleri İçin Kavram Haritası (Kodlanmış İfade Sayısı: 589)

İç-Grup Temsilleri: Alevilere Yönelik Sosyal Temsiller

Katılımcıların iç-grubu olan Alevilere yönelik temsilleri bağlamında sundukları çağrışım ifadeleri için in-vivo kodlama yöntemi ile ham veriden kodlara ve kategorilere olmak üzere gerçekleştirilen içerik analizinde “tümevarımsal” bir mercekle çözümlenme yaklaşımı güdülmüştür. İlgili yanıtların çözümlenmesiyle 589 ifade kodlanmış⁵ ve 5 kategori tespit edilmiştir. Sıklık düzeylerine göre sırasıyla 5 kategori şöyledir: (1) İnsanlık Kimliği ve Etik Duruşları ile Aleviler, (2) Sosyo-Kültürel Sermaye ve Nitelikleri ile Aleviler, (3) Toplumsal Statüleri ve Politik Angajmanları ile Aleviler, (4) Treytleri ile Aleviler ve (5) İnanca Dayalı Kültürel Grup Olarak Aleviler. İçerik analizinin güvenilirliğini temin etmek üzere, kategoriler ve alt-kümelere, uzman görüşü doğrultusunda son hâline getirilmiştir. Buna göre, Alevi iç-gruba ilişkin sosyal

5 Nitel veri üzerinde gerçekleştirilecek işlemlerde kategorisel analizlerin ‘doğası’ gereği, kimi durumlarda ifadeler birden fazla kategoriye uygun içerikte olabilmektedir. Bu çalışmada 20 sözel çağrışım ifadesi özelinde birden fazla kodlama yapılmıştır. (Bu kodlama ilerleyen kısımlardaki ki-kare analizine ilişkin bulgularda korunmuş, ancak tek-yönlü varyans analizine ilişkin kategoriler özelindeki aktarımlarda, bağımsız gruplar temin edebilmek için ifadelerle ilişkin olumluluk-tutum değerlendirmesi açısından çağrışım ifadelerine ilişkin kodlardan en baskın konumda olan dikkate alınmıştır.)

temsil kategorileri ve alt-kümeler Şekil 1’de, frekans ve yüzde değerleri ile temsil edici çağrışım ifadesi örnekleri ise Ek 1’de bulunmaktadır.

Elde edilen verilerde kalıpyargı-temelli temsillerin çözümlemesi, benlik sınıflandırması olgusu çerçevesinde KSK’nin varsayımlarıyla bağlantılı biçimde “tümdengelmisel” bir mercekte değerlendirildiğinde ise, temsillerin üç soyutluk düzeyine ikame edebildiği görülmektedir: İç-grup temsilleri için (i) *üst-soyutluk düzeyinde* benlik sınıflandırmasına tekabül eden temsil kategorisi “İnsanlık Kimliği ve Etik Duruşları ile Aleviler” kategorisidir. (ii) *Sosyal benlik sınıflandırma düzeyine* ise, “Sosyo-Kültürel Sermaye ve Nitelikleri ile Aleviler”, “Toplumsal Statüleri ve Politik Angajmanları ile Aleviler” ve “İnanca Dayalı Kültürel Grup Olarak Aleviler” temsil kategorileri oturmaktadır. Ayrıca, katılımcılar, Alevileri ferdi-şahsi özellikleri açısından bireysel kimlikleri ile de tanımlamaktadır: “Treytleri ile Aleviler” temsil kategorisi bu anlamda (iii) *kişiler arası düzey* benlik sınıflandırmasına karşılık gelen kategoridir.

Tablo 5. İç-Grup Temsil Kategorileri ve Kimlik Belirginliğine İlişkin Ki-Kare Analizi Sonuçları

Gruplar	Kimlik Belirginliğine Göre Katılımcı Grupları				Toplam (f)	χ^2	sd	p
	<i>Hem Üst-Soyutluk Hem Alevi Kimlik (n = 33)</i>	<i>Sadece Üst-Soyutluk (n = 40)</i>	<i>Sadece Alevi Kimlik (n = 31)</i>	<i>Hiçbiri (n = 38)</i>				
<i>İnsanlık Kimliği ve Etik Duruşları ile Aleviler</i>	37 %22.2	45 %26.9	40 %24.0	45 %26.9	167	14.29	12	.29
<i>Sosyo-Kültürel Sermaye ve Nitelikleri ile Aleviler</i>	38 %27.9	45 %33.1	24 %17.6	29 %21.3	136			
<i>Toplumsal Statüleri ve Politik Angajmanları ile Aleviler</i>	31 %25.0	29 %23.4	22 %17.7	42 %33.9	124			
<i>Treytleri ile Aleviler</i>	20 %18.3	38 %34.9	24 %22.0	27 %24.8	109			
<i>İnanca Dayalı Kültürel Grup Olarak Aleviler</i>	10 %18.9	15 %28.3	15 %28.3	13 %24.5	53			
Toplam	136 %23.1	172 %29.2	125 %21.2	156 %26.5	589			

Tablo 6. İç-Grup Temsil Kategorileri ve Kimlik Belirginliğine İlişkin Ki-Kare Analizi Sonuçları

İç-Grup Temsil Kategorileri ve Kimlik Belirginliği Durumları	N	Ort.	SS	Min.	Maks.	Varyans Analizi Değerleri
<i>İç-Grup Temsilleri (5 Kategorinin Genelİ İçin) – 589 kodlama</i>						
Hem Üst-Soyutluk Hem Alevi Kimlik	33	1.58	.25	-3.00	3.00	Welch _(3, 72, 221) = 1.87, p = .14
Sadece Üst-Soyutluk	40	1.58	.22	-1.50	3.00	
Sadece Alevi Kimlik	31	1.69	.24	-1.50	3.00	
Hiçbiri	38	2.08	.14	0	3.00	
Toplam	142	1.74	.11	-3.00	3.00	
<i>1. Temsil Kategorisi: İnsanlık Kimliği ve Etik Duruşları ile Aleviler</i>						
Hem Üst-Soyutluk Hem Alevi Kimlik	23	2.49	1.37	-3.00	3.00	Welch _(3, 48, 114) = .46, p = .71
Sadece Üst-Soyutluk	26	2.65	.69	1.00	3.00	
Sadece Alevi Kimlik	21	2.63	.53	1.00	3.00	
Hiçbiri	31	2.75	.45	1.50	3.00	
Toplam	101	2.64	.81	-3.00	3.00	
<i>2. Temsil Kategorisi: Sosyo-Kültürel Sermaye ve Nitelikleri ile Aleviler</i>						
Hem Üst-Soyutluk Hem Alevi Kimlik	25	1.28	1.81	-3.00	3.00	F _(3, 87) = .47, p = .70
Sadece Üst-Soyutluk	24	1.48	1.84	-3.00	3.00	
Sadece Alevi Kimlik	18	1.33	2.07	-3.00	3.00	
Hiçbiri	24	2.02	1.11	0	3.00	
Toplam	91	1.54	1.72	-3.00	3.00	
<i>3. Temsil Kategorisi: Toplumsal Statüleri ve Politik Angajmanları ile Aleviler</i>						
Hem Üst-Soyutluk Hem Alevi Kimlik	20	.63	2.45	-3.00	3.00	F _(3, 76) = 2.30, p = .08
Sadece Üst-Soyutluk	20	-.83	2.21	-3.00	3.00	
Sadece Alevi Kimlik	15	.32	2.21	-3.00	3.00	
Hiçbiri	25	.95	2.47	-3.00	3.00	
Toplam	80	.31	2.41	-3.00	3.00	
<i>4. Temsil Kategorisi: Treytleri ile Aleviler</i>						
Hem Üst-Soyutluk Hem Alevi Kimlik	16	1.63	2.22	-3.00	3.00	F _(3, 73) = .27, p = .84
Sadece Üst-Soyutluk	25	1.69	1.76	-3.00	3.00	
Sadece Alevi Kimlik	13	2.04	2.24	-3.00	3.00	
Hiçbiri	23	2.04	1.25	-2.00	3.00	
Toplam	77	1.84	1.80	-3.00	3.00	
<i>5. Temsil Kategorisi: İnanca Dayalı Kültürel Grup Olarak Aleviler</i>						
Hem Üst-Soyutluk Hem Alevi Kimlik	6	2.25	.76	1.00	3.00	F _(3, 34) = .32, p = .81
Sadece Üst-Soyutluk	10	2.65	.94	0	3.00	
Sadece Alevi Kimlik	13	2.18	1.39	-1.50	3.00	
Hiçbiri	9	2.33	1.32	-1.00	3.00	
Toplam	38	2.35	1.16	-1.50	3.00	

Not 1. Sayılıtlar arasında olan “varyansların homojenliği ilkesinin” sağlanmadığı iki koşulda, Welch-testi istatistiki değerleri dikkate alınmıştır.

Not 2. 5. Temsil Kategorisine ilişkin varyans analizinde, ilgili dört kimlik belirginliği durumunda gruplardaki katılımcı sayısının 15’in altında olması bir kısıtlılıktır.

Not 3. Kategorilerde katılımcı sayılarının değiştiği görülecektir: Her bir kategoride kimlik belirginliğine ilişkin dört durum için katılımcıların tamamı çağrışım ifadesi sunmamıştır; dolayısıyla, katılımcı sayıları salt o kategoride çağrışım ifadesi bildirmiş katılımcıları göstermektedir.

Açığa çıkan iç-grup temsil kategorilerinin, (araştırmaya dahil olan 142 katılımcının kimlik repertuarında belirginliği açısından) üst-soyutluk düzeyi benlik sınıflandırması ve/veya Alevi sosyal kimlik unsuru kullanımına dayalı benlik sınıflandırmasına bağlı olup olmadığını incelemek üzere ki-kare analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, değişkenler arasındaki bağımlılık istatistiksel olarak anlamlı değildir; $\chi^2 = 14.29$, $p = .28$ (bk., Tablo 5). Buna göre, (i) hem üst-soyutluk düzeyinde kimlik unsuru hem Alevi kimlik unsuru kullanımı, (ii) sadece üst-soyutluk düzeyinde kimlik unsuru kullanımı, (iii) sadece Alevi kimlik unsuru kullanımı ve (iv) ikisinde de kimlik unsuru üretmemek noktasında kimlik belirginliği ile Alevi iç-gruba ilişkin paylaşılan çağrışım-temelli temsillere dair kategori sıklığı arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı belirtilebilir. Diğer bir ifadeyle, temsil kategorileri dahilindeki çağrışım ifadeleri kimlik belirginliği durumundan bağımsızdır.

Kimlik belirginliğine bağlı olarak, iç-grup değerlendirme puanının farklılaşma gösterip göstermediğini inceleyebilmek üzere tek-yönlü varyans analizi yapılmıştır. Gruplara ilişkin betimsel analizler ve varyans analizi sonuçları Tablo 6'da sunulmaktadır. Varyans analizi bulgularına göre, hem söz konusu 5 temsil kategorisi özelinde hem de iç-gruba yönelik temsiller genelinde, katılımcıların öznel kimlik repertuarında açığa çıkmış olan kimlik belirginliği durumlarından bağımsız olarak, iç-gruba yönelik olumluluk değerlendirme puanı ortalamanın üzerindedir.⁶

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, Türkiye'de kent hayatındaki Alevilerin benlik sınıflandırması etnik kimlik, ana dili ve iç-gruba yönelik sosyal temsiller bağlamında sosyal psikolojik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Aleviliğe dair bir özgünlük olarak değerlendirilen “insan olmak” yahut “insanlık” görüş ve nosyonunun, yalnızca (senkretik ve heterodoks nitelikler taşıyan) bir inanç olarak Aleviliğe ve onun teozofik ve felsefik içerimlerine dayalı kadim bir “anlatı” olmadığı, aynı zamanda Aleviliğin toplumsal öznesi olan “Alevilerin” aktüelde de demirlediği bir değer/fikir/edim olduğu araştırma kapsamında empirik biçimde görülmektedir: Bu hem katılımcıların öznel kimlik repertuarları (üst-soyutluk düzeyi benlik sınıflandırmasındaki kimlik unsurları,

6 Belirtilen sonuçlarda yalnızca üçüncü temsil kategorisi olan “Toplumsal Statüleri ve Politik Angajmanları ile Aleviler” kategorisinde, olumluluk puanları ortalama değere (diğer kategorilerdeki değerlerle karşılaştırıldığında) oldukça yakındır (.31).

%9.6) hem de iç-gruplarına ilişkin paylaştıkları kalıpyargı-temelli temsiller (İnsanlık Kimliği ve Etik Duruşları ile Aleviler, %28.35) yoluyla anlaşılmıştır.

“İnsanım”, “bütün canlılara dostum”, “insanın diline, ırkına, milletine bakmayan birisiyim”, “doğaya/doğal olana tutkunum” örneklerinde olduğu gibi, üst-soyutlukta kimlik inşası ya da insanlık kategorisi kullanımı, katılımcıların öznel kimlik repertuarına farklı vokabüler içeriklerde yansımıştır. Bu noktadaki bulgular, 142 katılımcıdan 73’ünün kimlik repertuarında ürettiği veya beyan ettiği 109 kimlik unsuruna dayanmaktadır (detayları için bk., Tablo 2). Öte yandan, kimlik belirginliği noktasında görülmektedir ki (a) hem üst-soyutluk düzeyinde kimlik unsuru hem Alevi kimlik unsuru kullanan 33 katılımcıdan 23’ünün toplam “37”, (b) sadece üst-soyutluk düzeyinde kimlik unsuru kullanan 40 katılımcıdan 26’sının toplam “45”, (c) sadece Alevi kimlik unsuru kullanan 31 katılımcıdan 21’inin toplam “40” ve (d) üst-soyutluk düzeyi kimlik unsuru da Alevi kimliği özgülünde kimlik unsuru da üretmeyen 38 katılımcıdan 31’inin ise toplam “45” çağrışım ifadesi “İnsanlık Kimliği ve Etik Duruşları ile Aleviler” sosyal temsil kategorisi dahilindedir (detayları için bk., Tablo 5 ve 6). Dolayısıyla, “kendileri için” üst-soyutlukta insanlık nosyonuna gönderen kimlik unsuru beyan etmemiş katılımcılar, dışsallaştırılmış hâlde “kendi iç-gruplarına”, yani Alevilere yönelik çağrışımalarını sunduklarında, insanlık nosyonu/ideası (bu defa öznel bir kimlik unsuru olarak değil, bir iç-grup temsili olarak) yine açığa çıkmaktadır. Bu bulgu, öznel kimlik temsili ile iç-gruba yönelik temsil arasında bir farklılaşmaya işaret etmektedir.

İnsanlık kimliği bu çalışmada KSK perspektifinden hareketle, üst-soyutluk düzeyi benlik sınıflandırması örneği olarak ele alınmıştır (bk., Turner, 1999). Bu benlik sınıflandırması dahilindeki kimlikleri geniş-ölçekli sosyal/kolektif kimlik olarak operasyonelize eden diğer araştırmacılara referansla (örn., Brambilla ve ark., 2016; Kuşdil ve Çağlar, 2011) insan(lık) kimliği açısından kendini sınıflandırmanın bir kolektif kimlik örneği olduğu ileri sürülebilir.

Kolektif kimlik, belirli bir durumu değil, bir süreci yansıtır. Bir topluluğun kimliği, diğer topluluklarla ilişki içerisinde ve zamanla değişir. Hiçbir topluluk, tek başına ve zaman-mekân dışı bir tözsel kimliğe sahip değildir. (...) bireysel kimliklerin oluşumu ancak kişiler arası bağlamda mümkünse, kolektif kimliklerin oluşumu da gruplar arası ilişkiler bağlamında söz konusu olabilir (Bilgin, 2007: 14).

Bu değerlendirmeye binaen, Alevilerin insanlık kimliğine ‘tutunmalarının’ ilişkiselliği gözetmeksizin, salt inanç-temelli olduğu savunusu yahut Alevilerin özünde cereyan eden (sağduyu bilgisine atıfla gündelik dilde belirtilecek olursa, onların ‘mayasında’, ‘kumaşında’ yahut ‘fitratında’ olan) bir şey olduğunu söylemek indirgemeci ve özcü bir yaklaşıma kapı aralayarak hatalı bir yorumlamaya yol açacaktır. Ertan (2017) Aleviliğin politikleşme sürecini değerlendirirken kolektif bellekteki ağırlığı açısından tarihsel mağduriyetler olarak “katliamlara” özel olarak eğilmektedir. Yazar, Jean Paul Sartre’in (1965) Yahudilik durumu olarak ele aldığı, antisemitizme karşı bir aradalık hâlini ve evrensel değerler ile karakterize olan “insan olma” arzusunu, Aleviler ile benzeştirir. Alevilerin insanlık söylemi, Ertan’a (2017: 163-171) göre, Sartre ve Arendt’in iki dünya savaşı arası dönemde Yahudiler için yaptığı değerlendirmede olduğu gibi, laiklik ve yurttaşlık gibi evrensel ölçekteki kavramlar doğrultusunda eşitlik çerçevesinde bir arada yaşamaya dönük bir söylemdir. Bir bakıma Aleviler bu sayede süregelmış katliamlar ve mağduriyetlerden kurtulma yolunu bulmuş ve adeta bu söylem yoluyla çözüm bulmaya kısıktırılmışlardır. Bu bağlamda, mevcut çalışmada açığa çıktığı üzere, öznel kimlik temsilinde insanlık kolektif kimlik kategorisi kullanımının ve insanlık nosyonuyla imli kimlik inşasına aktüelde de demirlemiş olmanın, tarihsel mağduriyetler ölçeğinde “kolektif bellek” ile ilişkisi tartışılmaya değerdir. Bu çalışmada, çağrışım uygulamasıyla elde edilen verilerden ulaşılan bulgulara göre, Alevilerin toplumsal statülerine referansla temellenmiş olan temsil kategorisi içerisinde (bk., 3. temsil kategorisi: Toplumsal Statüleri ve Politik Angajmanları ile Aleviler) yapısal şiddetin ve ayrımcılığın iç-grup temsillerini biçimlendirmiş olduğu görülmektedir.

İç-gruba yönelik sosyal temsillerde açığa çıkan 5 kategori, genel panoramada Alevi sosyal öznenin insanlık nosyonuyla kurduğu bağa (örn., barışçıl olmak, insana değer vermek), sosyo-kültürel arka plana (örn., aydın ve açık fikirli olmak), sosyo-politik statüye (örn., ezilen kesimden olmak, eşitlikçi olmak), ferdi-şahsi niteliklerine (örn., cana yakın olmak) ve inanç mensubiyetine ilişkin pratiklere ya da özelliklere (örn., cemevine gitmek) işaret etmektedir. Bu yönüyle sosyal temsil kavramının tanımında geçtiği üzere (Moscovici, 1972) değer, fikir ve pratiklere ilişkin unsurlar iç-gruba yönelik çağrışım temelli sosyal temsillerde kendini göstermektedir. Yanı sıra vurgulamak gerekir ki katılımcıların kendi iç-grupları olan Alevilere yönelik sosyal temsilleri ile öznel kimlik repertuvarlarındaki insanlık kategorisi kullanımı bir potada değerlendirildiğinde, Elejabarrieta’nın (1994) kimlik sürecinin içeriğini anlamlandırmada sosyal temsillerin bir başvuru kaynağı olabileceği değerlendirilmesi

aydınlatıcı durmaktadır. Kimlik repertuarındaki insanlık kategorisi kullanımıyla iç-gruba yönelik paylaşılan insanlık nosyonu ve etik duruş temsili arasında organik bir ilişki bulunduğu yorumlanabilir. Katılımcıların iç-gruplarına dair paylaştıkları temsillerde olumluluk tutum değerlendirmelerinin ortalamasının üzerinde olması ve kimlik belirginlik durumuna göre değişimsizin katılımcı grubunun bütünü için ‘ortak payda’ teşkil etmesi önemli bir *bulgu* olarak yer etmiştir.

Kimlik repertuarları genel sıklığı açısından üst-soyutluk düzeyi benlik sınıflandırması örneği olarak insanlık kategorisi kullanımının yaklaşık %10'luk değeri dikkat çekici bulguların başında gelmektedir. Bununla birlikte, katılımcıların sundukları öznel kimlik repertuarları dikkate alındığında görülmektedir ki katılımcılar kendilerini sadece insanlık düzeyinde tarif etmediği gibi, en baskın şekilde de bu yolla sınıflandırmamaktadır. Dahası, homojen bir genelgeçer “Alevi katılımcılar” lafzının da doğru olmadığı ifade edilebilir. Sözgelimi, etnik aidiyet ve ana dili ile farklı benlik sınıflandırma düzeylerine dair kimlik unsuru sıklığı arasındaki bağlantıyı odağa alan analiz bulguları, “etnik kimlik” ve “ana dili” konusunda önemli bir sonuca işaret etmektedir. Bu analiz bulgularından önce, etnik kimlik ve ana dili konusunda açığa çıkan iki önemli konu bulunmaktadır: Birincisi, katılımcıların (tamamı Alevi toplumsal grubuna ait olduğunu bildirmiş olmasına karşın) %12'si kendilerini ‘etnik kimlik olarak da’ Alevi olarak ifade etmiştir. Bu, ilk bakışta Aleviliğin birden fazla etnik aidiyeti kapsadığı ve dolayısıyla kendi başına bir etnik aidiyet olarak ele alınamayacağı temellendirmesiyle reddedilebilecek olsa da katılımcıların beyanlarında yer bulmaktadır (“Alevi kimliğinin başka etnik kimlikleri paranteze alışı” üzerine ayrıca bk., S. Aydın, 2015: 27-30; benzer bir bulgunun görüldüğü bir araştırma için bk., Karlıdağ ve Göregenli, 2017). İkincisi, etnik kimlik ve ana dili arasındaki ilişki üzerinedir: Mevcut araştırmada katılımcılarının Türk ve Türkmen etnik kimliği toplam oranı %38.7 iken, Kürt etnik kimliği oranı %25.4'tür. Ana dili konusundaki demografik bulgular değerlendirildiğinde ise, ana dilinin Türkçe olduğunu bildiren katılımcıların oranı %55.6'dır (bk., Tablo 1). Belirtilen iki konuda da bir çelişki görünmesine karşın (sözgelimi, Aleviliği etnik kimlik olarak görmek veya etnik kimliğini Kürt olarak ifade eden katılımcıların ana dilini doğrudan Kürtçe olarak belirtmemesi), bu bir sorun addedilmekten öte teorik beklentiler ile gündelik hayat gerçekliğinin arasında bir açmaz olduğuna dair bir *bulgu* konumundadır. Yanı sıra, sosyal psikolojik yönelimli mevcut araştırmada *katılımcıların beyanına* odaklanmak bir gereklilik olarak benimsenmiştir.

Etnik kimlik ve ana dili ile farklı benlik sınıflandırma düzeylerine dair kimlik unsuru sıklığı arasındaki bağlantıyı incelediğimizde, etnik grup konusundaki kategorizasyonda Arap, Etnik Kimliksiz, Türk/Türkmen, Zaza ve (Etnik Kimlik Olarak da) Alevi olduğunu ifade eden katılımcıların kimlik unsurları en yüksek sıklıkta “kişiler arası düzeyde”, orta sıklıkta “sosyal düzeyde” ve düşük sıklıkta ise “üst-soyutluk düzeyinde”dir. Katılımcıların kişiler arası düzeydeki kimlik unsurlarının sıklığı ise %50’den fazladır. Buna karşın, Kürt Alevisi katılımcılarda, kişiler arası düzey (%43.5) ile sosyal düzey (%44.2) kimlik unsuru repertuarları birbirine denk ve kişiler arası düzeydeki kimlik unsurları sıklığı diğer etnik kategorizasyonlarda olanın aksine, %50’nin altındadır. Benzer bir sonuç, ana dili ve benlik sınıflandırma düzeyi arasındaki bağlantı için de söz konusudur: Zazaca ana diline sahip katılımcıların %51’i “kişiler arası düzeyde” kimlik unsurları ifade etmişken, Türkçe ve Arapça ana dili kategorilerindeki Alevi katılımcıların kişiler arası düzeydeki kimlik unsurları %51’in üzerindedir; ana dili Kürtçe olan katılımcı grubunda ise bu oran %41’dir.

Kürt Alevisi olma ve Kürtçe ve Zazaca ana diline sahip olma bu değerlendirmede neden farklılaştırıcı konumdadır? Bu soruyu, Kuşdil ve Çağlar’ın (2011) karşılaştırma araştırmasına referansla anlamlandırmak uygun gözükmektedir. Söz konusu çalışmada görülmektedir ki Alevi veya Sünni toplumsal gruba mensup olmak, kolektif düzeydeki kimlik unsurlarına başvurarak kendini tanımlamada bir farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. Toplumsal statü bakımından azınlık ve/veya dezavantajlı konumda olan Alevi toplumsal grubuna mensup katılımcılar, Sünni toplumsal grubuna mensup katılımcılara kıyasla, kendilerini tanımlamakta kolektif düzeydeki kimlik unsurlarını daha fazla kullanmışlardır. Bu durum, yani dezavantajlı grup üyelerinde kolektif düzeyde benlik sınıflandırmasının baskın oluşu, yazarların da ifadesiyle SKY çerçevesinde, dezavantajlı gruptan beklenebilecek bir edimdir. Mevcut çalışmanın bulguları da bu noktayı destekler niteliktedir. Bu çalışma, Alevi ve Sünni toplumsal grupları arasında bir karşılaştırma zemini içermese de, Alevi toplumsal grubu dahilindeki etnik aidiyetler konusunda kimliğin kesişimselliğinin açığa çıktığı bir katılımcı grubuna sahiptir. Dolayısıyla, sözgelimi Kürt etnik aidiyetinde, diğer kategorizasyonların aksine sosyal ve üst-soyutlama düzeyindeki kimlik unsurlarının sıklığının %50’den fazla olması, etnik aidiyet konusundaki toplumsal statü hiyerarşisi ve coğrafyamızdaki sosyo-tarihsel koşullarla anlam kazanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu durum, Cumhuriyet dönemini aşan kolektif mağduriyetler ve aktüel gerilimler açısından temellendirilebilir. Kimliğin kesişimselliği ile hem Kürt hem Alevi olmak, güç ilişkilerinde düşük statüde addettiğimiz “Alevi toplumsal grubu” içinde de

“daha dezavantajlı bir statüye” işaret etmektedir. Güler-Selvi (2019) bu statüyü, “çoklu azınlık olma” durumu olarak betimlemektedir. Benlik sınıflandırma düzeyleri açısından kimlik unsuru sunma pratiğinde açığa çıkan bu farklılaşma, sosyoloji, tarih ve siyaset bilim gibi disiplinler içinde etno-dinsel bir kimlik ve/veya kolektif bellek olarak “Alevi Kürtlüğü” irdelenen çalışmalar (bk., Gezik, 2012; Güler-Sevli, 2019) için aktüel sosyal psikolojik bir bulgu ortaya koymaktadır.

Araştırmada Alevilerin insanlık nosyonu ile kurduğu ilişki benlik sınıflandırma düzeyleri açısından ele alınmış ve etnik kimlik, ana dili ve Alevi iç-gruba yönelik sosyal temsillerin rolü incelenmiştir. ‘Alevilikteki’ sosyo-tarihsel ve inanç-temelli özgünlük olarak kabul edilen *insanlık nosyonunun*, ‘Alevilerde’ bir kolektif kimlik ve paylaşılan temsil olarak nicel ve nitel yöntemlerle incelemiş olması sosyal psikolojik perspektifin kuramsal ve yöntemsel kapsamı sayesinde. Çalışmanın saha sınırlarının, 2000’li yılların Türkiye’sinde iki büyük kent olan İstanbul ve İzmir kentlerinde hayatını idame ettiren Alevi katılımcılar ile çizilmiş olduğu unutulmamalıdır. Başka bir konjonktür ve sosyo-mekânsal bağlamda farklı veri toplama yöntemleri ile elde edilecek veriler/bulgular farklılık gösterme ihtimali barındırmaktadır. Ayrıca, insanlık nosyonu ile karakterize kimlik inşası olgusu, sözgelimi toplumsal cinsiyet veya politik angajman gibi farklı faktörler ölçeğinde irdelenmeye açıktır. İlerleyen çalışmalarda Aleviler-içi karşılaştırma zeminini koruyarak Alevi benlik sınıflandırmasında bu faktörleri dikkate almak değerlendirilebilir. Son olarak, mevcut çalışmada etnik kimlik, ana dili ve sosyal temsillere ilişkin kategorilendirmeler göz ardı edilip katılımcı grubunun tamamı için kimlik repertuarına bakıldığında %44 olarak açığa çıkan sosyal düzey ve üst-soyutlama düzeylerindeki kimlik unsurlarının toplam payı, (modern ve neoliberal) çağın ruhuna rağmen dikkat çekicidir. Kentleşme ve modernleşmenin Alevilik ve Aleviler arasında yarattığı mesafeye karşın (bk., Ecevitoglu, 2011), Alevileri bütünüyle bireyci tandansta bir kimlik inşasına sürüklediği ve “insanlık nosyonunun” ise kimlik inşasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Gelecekteki araştırmalarda bu zeminin farklı disiplin, kuram ve metodolojilerden beslenerek irdelenmesi, Alevi(lik) çalışmaları (*Alevism studies*) için önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- ABRAMS, D. and Hogg, M. A. (1988). "Comments on the motivational status of self-esteem in social identity and intergroup discrimination". *European Journal of Social Psychology*. 1988/18(4). 317–334.
- AÇNR. (2010). *Alevi Çalışmaları nihai rapor*. T.C. Devlet Bakanlığı.
- ANTAKİ, C. (2014). "Conversation analysis and the discursive turn in social psychology". N. Bozatzis and T. Dragonas (Ed.). *The discursive turn in social psychology*. A Taos Institute Publication. 74–86.
- ATALAR, T. (2011). *Alevi kimliği içinde farklı "Alevilik" algıları: Pir Sultan Abdal Kültür Derneği ve Cem Vakfı Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- AYDIN, E. (2013). *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- AYDIN, S. (2015). "Sunuş: Bir etno-dinsel kimlik olarak Alevilik".(Ed.) İ. Gürtaş ve Y. Çakmak. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih-kimlik-inanç-ritüel* İstanbul: İletişim Yayınları. 11–32.
- BAUMEİSTER, R. F. and Vohs, K. D. (2012). "Self-regulation and the executive function of the self". (Ed.) M. R. Leary ve J. P. Tangne. *Handbook of self and identity* (2. baskı) New York: Guilford Press.
- BECKER, M., Vignoles, V. L., Owe, E., Easterbrook, M. J., Brown, R., Smith, P. B., Abuhamdeh, S., Cendales Ayala, B., Garðarsdóttir, R. B., Torres, A., Camino, L., Bond, M. H., Nizharadze, G., Amponsah, B., Schweiger Gallo, I., Prieto Gil, P., Lorente Clemares, R., Campara, G., Espinosa, A., ... Lay, S. (2017). "Being oneself through time: Bases of self-continuity across 55 cultures". *Self and Identity*. 2017/17(3). 276–293.
- BENWELL, B. and Stokoe, E. (2006). *Discourse and identity*. Edinburgh University Press Ltd.
- BİDJARİ, A. F. (2011). "Attitude and social representation". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2011/30. 1593–1597.
- BİLGİN, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- BİLGİN, N. (2007). *Kimlik inşası*. İstanbul: Aşına Kitaplar.
- BOURHİS, R. Y., Barrette, G., El-Geledi, S. and Schmidt, R. (2009). "Acculturation orientations and social relations between immigrant and host community members in California". *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2009/40(3). 443–467.
- BRAMBİLLA, M., Manzi, C., Regalia, C., Becker, M. and Vignoles, V. L. (2016). "Is religious identity a social identity? Self-categorization of religious self in six countries". *Psicologia Sociale*.
- BREAKWELL, G. M. (1993). "Social representations and social identity". *Papers on Social Representations*. 1993/2(3). 1–20.
- ÇAMUROĞLU, R. (1994). *Günümüz Aleviliğinin Sorunları*. İstanbul: Ant Yayınları.
- DABE. (2008). *Alevi-Bektaşî İnançının Esasları (Alevi Bektashismens Grundprincipper)*. Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu (Alevi Forbundet i Danmark).

- ECEVİTOĞLU, P. (2011). “Aleviliği Tanımlamanın Dayanılmaz Siyasal Cazibesi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 2011/66(3). 137–156.
- ECEVİTOĞLU, P. (2018). “Aleviliğin Açılımının Gölgesinde Türkiye’de Alevi Olmak”. (Ed.) Ü. Doğanay. *Ayrımcılığın Yüzleri* Ankara: Kapasite Geliştirme Derneği. 80–99.
- ELEJABARRİETA, F. (1994). “Social positioning: a way to link social identity and social representations”. *Social Science Information*. 1994/33(2). 241–253.
- ERDEMİR, A. ve Harmanşah, R. (2006). “Turnanın Semahı Ve Ezoterizmin Zamanı: Bektaşî ve Alevi Zaman Kavrayışları”. *Cogito*. 2006/46(Bahar) 260–279.
- ERDEMİR, A., Korkmaz, C., Karaçalı, H., Erdem, M., Weitzhofer, T. ve Beşpınar, U. (2010). *Türkiye’de Alevi Olmak*. Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Komisyonu Raporu.
- ERMAN, T. ve Erdemir, A. (2005). “Aleviler ve Topluma Eklemlenme Sorunsalı”. (Ed.) A. Kaya ve T. Tarhanlı. *Türkiye’de Çoğunluk Ve Azınlık Politikaları Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları*. Tesev. 160–185.
- ERTAN, M. (2017). *Aleviliğin Politikleşme Süreci: Kimlik Siyasetinin Kısıtlılıkları ve İmkânları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- GEDİK, S. (2019). “Âşık Kul Semaî’de Alevilik Edebiyatı ve Erkânı”. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*. 2019/19. 153–178.
- GERGEN, K. J. (2011). “The social construction of self”. S. Gallagher (Ed.) *The Oxford handbook of the self*. Oxford University Press. 633–653.
- GERGEN, K. J. (2012). The social Dimension Of Social Psychology: A historical analysis. (Ed.) A. W. Kruglanski and W. Stroebe. *Handbook Of The History Of Social Psychology*. London: Routledge.
- GEZİK, E. (2012). *Alevi Kürtler: Dinsel, Etnik Ve Politik Sorunlar Bağlamında*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- GEZİK, E. (2015). “Bu ‘yol’ nereden gelir?” (Ed.) İ. Gürtaş ve Y. Çakmak. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşîlik: Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel*. İstanbul: İletişim Yayınları. 259–270.
- GÖNER, Ö. (2005). “The transformation of the Alevi collective identity”. *Cultural Dynamics*. 2005/17(2). 107–134.
- GÖREGENLİ, M. (2012). *Çevre Psikolojisi: İnsan Mekan İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (2. Baskı).
- GREENWOOD, J. D. (2004). “What happened to the “social” in social psychology?” *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 2004/34(1). 19–34.
- GÜLER-Sevli, S. (2019). *Ötekinin Ötekisi: Etno-Dinsel Bir Kimlik Olarak Alevi Kürtlüğün İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- HBVAKV-AKD. (2009). *Alevi Çalışmayı Birinci Etap Alevi Örgütleri ve Temsilcileri Toplantısı: Değerlendirme, İstem ve Öneri Raporu*. HBVAKV Yayını.
- İRAT, A. M. (2009). *Modernizmin Erittikleri: Sünniler, Şüer ve Aleviler*. Kırmızı Yayınları.
- IŞIK, C. (2010). “Alevilik-Bektaşîlik Araştırmalarında Yeni Metodolojik Olanaklar”. (Ed.) P. Ecevitoglu, A. M. İrat ve A. Yalçınkaya. *Hacı Bektaş Veli: Güneşte Zerresinden, Deryada Katerisinden Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Dipnot Yayınları. 197–221.
- JAMES, W. (1890). “The Self and its Selves”. *The Principles of Psychology*. New York: Henry Holt and Co. 1890/I. 291–305.

- KARAMUSTAFA, A. (2015). Anadolu'nun İslamlaşması Bağlamında Aleviliğin Oluşumu. (Ed.) İ. Gürtaş ve Y. Çakmak. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih-kimlik-İnanç-Ritüel*. İstanbul: İletişim Yayınları. 43–54.
- KARLIDAĞ, S. (2020). “Kimlik Üzerine Sosyal Psikolojik Açıklama ve Kritikler: Bir Yaşar Kemal Öyküsü Örneğinde Kimlik Olgusuna İlişkin Meta-teorik Değerlendirmeler”. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*. 2020/17(65). 33–56.
- KARLIDAĞ, S. ve Göregenli, M. (2017). “Aleviliğin Sosyal Temsilleri”. D. Kökdemir ve Z. Yeniçeri” (Ed.), *I. Sosyal Psikoloji Kongresi*. İzmir: Başkent Üniversitesi. 328–339.
- KUHN, M. H. and McPartland, T. S. (1954). “An Empirical Investigation of Self-Attitudes”. *American Sociological Review*. 1954/19(1). 68–76.
- KUŞDİL, M. E. and Çağlar, S. (2011). “A Content Analysis of Identity in Alevi and Sunni Samples From Turkey”. *LACCP Regional Conference*.
- Lo Monaco, G., Piermattéo, A., Rateau, P. ve Tavani, J. L. (2017). “Methods for studying the structure of social representations: A critical review and agenda for future research”. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 2017/47(3). 306–331.
- MARKOVÁ, I. (2007). Social identities and social representations. *Social representations and identity* London: Palgrave Macmillan US. 215–236.
- MÉLIKOFF, I. (1993). *Uyur İdik Uyardular: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. Cem Yayınları.
- MOLİNER, P. and Tafani, E. (1997). “Attitudes and social representations: a theoretical and experimental approach”. *European Journal of Social Psychology*. 1993/27(6). 687–702.
- MOSCOVICI, S. (1972). “Society and theory in social psychology”. (Ed.) J. Isreal ve H. Tajfel. *The context of social psychology: A critical assessment*. Cambridge: Academic Press. 17–68.
- OCAK, A. Y. (2015). “Türk ve Türkiye Tarihinde İslâm'ı Çalışmak Yahut “Arı Kovanına Çomak Sokmak””. (Ed.) İ. Gürtaş ve Y. Çakmak. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel* İstanbul: İletişim Yayınları. 55–70.
- ONAT, H. (2009). “Kimlik-teoloji ilişkisi bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. 2009/01. 18–31.
- PARKER, I. (1987). “Social representations?: Social psychology's (mis)use of sociology”. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 1987/17(4). 447–469.
- PEKŞEN, G. (2010). Alevi Cemlerinde Nefes, Âyet ve Değiş. (Ed.) P. Ecevitoglu, A. M. İrat ve A. Yalçinkaya. *Hacı Bektaş Veli: Güneşte Zerresinden, Deryada KaterisindenUluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Dipnot Yayınları. 407–419.
- PERKINS, K. and Wiley, S. (2014). “Minorities”. *Encyclopedia of Critical Psychology*. Springer New York. 1192–1195.
- PRİSLİN, R. (2010). “Minority groups in society”. (Ed.) J. M. Levine ve M. A. Hogg. *Encyclopedia of group processes & intergroup relations*. Kaliforniya: SAGE Publications, Inc. 562–566 .
- PROSHANSKY, H. M., Fabian, A. K. andKaminoff, R. (1983). “Place-identity: Physical world socialization of the self”. *Journal of Environmental Psychology*. 1983/3(1). 57–83.
- PSAKD. (2005). *Alevi olmak: Alevilerin Dilinden Ayrımcılık Hikayeleri*. (Ed.) Uğraş Ulaş Tol. Ankara: Pir Sultan Abdal Kültür Derneği.

- REİCHER, S., Spears, R. and Haslam, S. A. (2010). "The social identity approach in social psychology". M. Wetherell ve C. T. Mohanty (Ed.). *The SAGE handbook of identities*. Kaliforniya: Sage Publications Ltd. 45–62
- SARTRE, J. P. (1965). *Yabudi Sorunu*. (Ed.) E. T. Eliçin. İstanbul: Ataç Kitapevi.
- SCHRAUBE, E. and Højholt, C. (2016). *Psychology and the conduct of everyday life*. London: Routledge.
- SİMON, B. (2004). *Identity in modern society: A social psychological perspective*. New Jersey: Blackwell Publishing Ltd.
- SMİTH, P. B. (2011). "Cross-cultural perspectives on identity". *Handbook of identity theory and research*. Berlin: Springer.
- SPEARS, R. (2011). "Group identities: The social identity perspective". *Handbook of identity theory and research*. Berlin: Springer. 201–224.
- SÜRÜCÜ, B. (2020). *A Study on Alevi Humanism*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı Felsefe Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TAJFEL, H. (1982). "Social psychology of intergroup relations". *Annual Review of Psychology*. 1982/33(1). 1–39.
- TAJFEL, H. and Turner, J. C. (1979). "An integrative theory of intergroup conflict". (Ed.) W. G. Austin ve S. Worchel. *The social psychology of intergroup relations*. Brooks/Cole. 33–47.
- TURNER, J. C. (1999). "Some current issues in research on social identity and self-categorization theories. N. Ellemers". (Ed.) R. Spears ve B. Doosje. *Social identity: context, commitment, content*. New Jersey: Blackwell Publishers. 6–35.
- TURNER, J. C. and Oakes, P. J. (1997). "The socially structured mind". (Ed.) C. McGarty and S. A. Haslam. *The message of social psychology: Perspectives on mind in society*. New Jersey: Blackwell Publishing. 355–373.
- TURNER, J. C. and Reynolds, K. J. (2012). "Self-categorization Theory". (Ed.) P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski ve E. T. Higgins. *Handbook of theories of social psychology*. Kaliforniya: SAGE Publications Ltd. 399–417.
- ULAŞ, S. (2018). *İç Gruba Yönelik Tehdit Durumunda Algılanan Önyargı ve Ayrımcılık İlişkisi: Aleviler Açısından Bir İnceleme*. Mersin Üniversitesi.
- van Bruinessen, M. (2011). *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- VİGNOLES, V. L., Regalia, C., Manzi, C., Gollledge, J. and Scabini, E. (2006). "Beyond self-esteem: Influence of multiple motives on identity construction". *Journal of Personality and Social Psychology*. 2006/90(2). 308–333.
- VİGNOLES, V. L., Schwartz, S. J. and Luyckx, K. (2011). "Introduction: Toward an integrative view of identity". *Handbook of identity theory and research*. Berlin: Springer.
- WALLERSTEİN, I. vd. (2012). *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor / Gülbenkian Komisyonu*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- WODAK, R. and Meyer, M. (2009). "Critical discourse analysis: history, agenda, theory, and methodology. Chapter 1: CDA - What is it all about?" *Methods of critical discourse analysis*. Kaliforniya: SAGE Publications Ltd. 1–33

- YALÇINKAYA, A. (1996). *Alevlikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı.
- YALÇINKAYA, A. (2005). *Pas: Foucault'dan Agamben'e Sınılanmış İktidar ve Gelecek*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Ek 1. İç-Grup Temsil Kategorileri ve Alt-Kümeleri İçin Temsil Edici Örnek İfadeler ve Frekans Bilgileri

İç-Grup Temsil Kategorileri ve Alt-Kümler	f	%	Temsil Edici İfade Örnekleri
Toplam	589	100.00	
1 İnsanlık Kimliği ve Etik Duruşları ile Aleviler	167	28.35	
Ayrımcılık Karşıtı ve Barışçıl Oluşları ile Aleviler	44	7.47	'barışçılar', 'ırk ve mezhep ayrımı yapmazlar', 'insanı insan olarak görürler (ayrım yapmazlar)'
Hümanist ve İnsancıl Oluşları ile Aleviler	42	7.13	'insana değer verirler', 'hümanistler', 'Kâbeleri insandır'
İyiliksever Oluşları ile Aleviler	33	5.60	'paylaşmayı bilirler', 'yardımseverler'
Hoşgörülü Oluşları ile Aleviler	32	5.43	'hoşgörülüler', 'farklı olanı kabul ederler', 'başka inançlara saygı duyan insanlar'
Canlılara Eşit Mesafede Oluşları ile Aleviler	16	2.72	'cana değer verirler', 'doğa ile bütünleşmiş insanlar', 'tüm canlıları severler'
2 Sosyo-Kültürel Sermaye ve Nitelikleri ile Aleviler	136	23.09	
Entelektüellikleri ile Aleviler	55	9.34	
<i>Genel</i>	30	5.09	'açık görüşlüler', 'eğitime önem verirler', 'toplumsal duyarlılıkları yüksek insanlar', 'arif düşünürler, bilgilidirler'
<i>Modern ve Yenilikçi Oluşları ile Aleviler</i>	25	4.24	'Türkiye bazında yenilikçi ve çağdaşlar', 'yeniliğe pozitif bakarlar'
Kültürel Değerleri ile Aleviler	43	7.30	
<i>Genel</i>	22	3.74	'geleneklerine ve kültürlerine bağlıdırlar', 'kendi toplumuna bağlıdırlar'
<i>Misafirperver Oluşları ile Aleviler</i>	9	1.53	'sofrası açık, misafirperverler'
<i>İç-Grup Bağları ile Aleviler</i>	8	1.36	'birbirine bağlı insanlar'
<i>Aile Bağları ile Aleviler</i>	4	0.68	'aile bağı yüksek kimseler'

Diğer	22	3.74	
<i>Kapalı Bir Yapıda Oluşları ile Aleviler</i>	5	0.85	'korunmak adına kapalı toplum yapısında olmuşlardır'
<i>Statükocu Oluşları ile Aleviler</i>	4	0.68	'düzene uyum sağlayan kimselerdir'
<i>Cebalet İçinde Oluşları ile Aleviler</i>	3	0.51	'cabiller'
<i>Diğer-kategorilendirilemeyenler</i>	3	0.51	-
<i>Farklı Sürelerde Oluşları ile Aleviler</i>	3	0.51	'kendii içinde farklılıklar arz eder (bir ağacın dalları gibi; yol bir, süre binbir)'
<i>Hoşgörüsüz Oluşları ile Aleviler</i>	2	0.34	'kendilerinden olmayı sevmeyenler'
<i>Köklü Tarihsellikleri ile Aleviler</i>	2	0.34	'tarihsel kökenleri eski'
Değişime Kapalı ve Hegemonik Oluşları ile Aleviler	10	1.70	'ev içindeki rollerde gelenekseldir. 'değişime kapalıdır'
Kültürel Pratikleri ile Aleviler	6	1.02	'saz çalıp deyiş söylerler'. 'çok fazla bayramları var (Arap Aleviler'de)'
3 Toplumsal Statüleri ve Politik Angajmanları ile Aleviler	124	21.05	
Olumsuz Statüleri ile Aleviler	66	11.21	
<i>Kolektif Mağduriyetleri ile Aleviler</i>	42	7.13	'asimile olmuşlar', 'ayrımcılığa uğrayan insanlar', 'ezilmiş ve gariban insanlardır', 'siyasi baskılar altındalar'
<i>Yozlaşmış ve Yabancılaşmış Oluşları ile Aleviler</i>	8	1.36	'Aleviliğin kadim tarihinden habersizler', 'farkında olmadan inançlarının dışına çıkıyorlar (özellikle gençlerde inanç konusunda çözülme var)'
<i>Parçalanmış Olmaları ve Düşük Dayanışma Başları ile Aleviler</i>	6	1.02	'birlik ve beraberliklerini yaratamayan, zenginliklerini koruyamayan insanlar'
<i>Azınlık ve Dezavantajlı Kimlikleri ile Aleviler</i>	5	0.85	'azınlıklar', 'baskıyı kabullenmiş insanlardır'
<i>Var Olma Mücadeleleri ile Aleviler</i>	5	0.85	'kendii imkânlarıyla ibadetlerini yapmaya çalışırlar'

Genel Politik Kimlikleri ile Aleviler	58	9.85	
“eşitlikçiler/ adaletten/ insan haklarından yanalar”	16	2.72	‘eşitlikçiler’, ‘adil ve hakça paylaşımı savunurlar’, ‘sağlam bir adalet duyguları vardır’
“özgürlükçüler/ haklarını savunurlar”	13	2.21	‘ibadette özgürlüğü savunurlar’, ‘özgürlüğe önem verirler’
“demokratlar”	5	0.85	‘sosyal demokratlar’
“ezilenden yanalar”	5	0.85	‘daima mazlumdan, ezilenden yana insanlar’
“laik/ sekülerler”	5	0.85	‘laikler’
“Kemalist/ Atatürkçü/ cumhuriyetçiler”	5	0.85	‘Atatürkçü ve cumhuriyetçiler’
“solcular/ muhalifler”	4	0.68	‘muhalifler’
“savaş/ şiddet karşıtıdır”	2	0.34	‘savaş karşıtıdır’
“devletine bağlıdır”	2	0.34	‘devletin temel taşı ve direğidirler’
“sosyalistler”	1	0.17	‘sosyalist bir kültüre sahipler’
4 Treylteri ile Aleviler	109	18.51	‘iyi insanlar’, ‘sıcakkanlı ve cana yakınlar’, ‘dürüstler’, ‘ürkekler’, ‘pasifler’
5 İnanca Dayalı Kültürel Grup Olarak Aleviler	53	9.00	
İnanç Mensubiyet ve Karakteristikleri ile Aleviler	42	7.13	‘cemevine ve Hacıbektaş’a giderler’, ‘12 İmam’da oruç tutarlar’, ‘eline-beline-diline sahip çıkan, bunu miras olarak gören insanlardır’
Sünnilerden Farklılaşmaları ile Aleviler	11	1.87	‘daha az muhafazakârlar’, ‘özgürlüklerine daha düşkünler’